

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

JAZYKOVÁ ANALÝZA BAROKNÍHO TEXTU

THE LINGUISTIC ANALYSIS OF A BAROQUE TEXT

diplomová práce

Autorka práce: Marie Nováková

Vedoucí práce: PaedDr. Jarmila Alexová, CSc.

České Budějovice, 2008

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 2008

.....

Děkuji PaedDr. J. Alexové, CSc. za pomoc při vypracování této práce.

ANOTACE

Hlavní náplní této diplomové práce, nesoucí název *Jazyková analýza barokního textu*, je rozbor morfologické a syntaktické roviny tisku barokního traktátu *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských* v překladu Jiřího Konstance. Zaměřuji se především na jevy, které se od současného stavu jazyka odlišují, jako jsou například v oblasti morfologie některé koncovky substantiv, složené tvary při skloňování přivlastňovacích adjektiv, některé dnes již nepoužívané spojky či částice a v oblasti syntaxe např. postavení přísudku ve větě, postavení přívlastků. Na samém konci práce pak nabízím i krátké vysvětlení významů některých slov použitých v textu. Podotýkám, že práce nepřináší vyčerpávající informace, neboť text obsahuje množství dalších jevů, které zde nedostaly prostor.

SUMMARY

The main intention of this dissertation *The linguistic analysis of a baroque text* is to present some from characteristic signs of Czech language of 17th century. I have kepted at disposition a copy of the text *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských* (*The Exercising of Christian perfection and quality*). Thist text of Alphons Rodericius was translated by the priest and linguist Jiří Konstanc and printed in 1664.

In my work I get some informations about morphology and syntax of the baroque czech language and compare them with the present situation. There are many differences between baroque and present Czech language, for example the ending *-ův* in plural masculines or some forms of possessive adjectives. We can find many differences also by the conjunctions, e.g. *anobrž*, *alebrž*, *an*. In the syntax level we can see an effect of Latin or German. There are many complicated sentences, the verb stands often at the end of a sentence. We can find many other examples. At the end of this work I bring a small dictionary, where I make clear some words, which can make problems.

This work doesn't bring comprehensive informations, there are many other problems in this religious text.

OBSAH

ÚVOD	7
1. BAROKO	9
1. 1 Termín baroko a jeho význam	9
1. 2 Baroko v českých zemích	10
2. JIŘÍ KONSTANC	13
2. 1 Konstancův překlad Rodericiova traktátu <i>Cvičení v dokonalosti</i> <i>a ctnostech křesťanských</i>	14
3. PŘEPIS DO SOUČASNÉ ČEŠTINY	19
3. 1 Psaní velkých písmen	19
3. 2 Psaní jednotlivých fonémů a grafémů	20
3. 2. 1 Souhlásky	20
3. 2. 2 Samohlásky	22
3. 3 Přepis dalších jevů	24
4. INTERPUNKCE	27
5. BAROKNÍ ČEŠTINA	30
6. MORFOLOGIE	33
6. 1 Podstatná jména	33
6. 2 Přídavná jména	39
6. 3 Zájmena	42
6. 4 Číslovky	47
6. 5 Slovesa	48
6. 6 Příslovce	53
6. 7 Předložky	53
6. 8 Spojky	54
6. 9. Částice	55
6. 10. Citoslovce	56
7. SYNTAX	57
7. 1 Věta jednoduchá, složená a souvětí	57
7. 1. 1 Větné členy	57

7. 1. 1. 1 Podmět	57
7. 1. 1. 2 Přísudek	58
7. 1. 1. 3 Předmět	60
7. 1. 1. 4 Příslovečná určení	62
7. 1. 1. 5 Doplněk	66
7. 1. 1. 6 Přívlastek	67
7. 1. 1. 7 Komplexní větný člen	69
7. 2. Souřadné spojení větných členů a vět	70
7. 2. 1 Poměr slučovací	70
7. 2. 2 Poměr odporovací	71
7. 2. 3 Poměr stupňovací	72
7. 2. 4 Poměr vylučovací	73
7. 2. 5 Poměr příčinný, důvodový a vysvětlovací	73
7. 2. 6 Poměr důsledkový	74
7. 3 Další syntaktické útvary	75
8. VÝZNAM NĚKTERÝCH POJMENOVÁNÍ	77
ZÁVĚR	79
SEZNAM LITERATURY	81

ÚVOD

Název mé diplomové práce zní *Jazyková analýza barokního textu*. Předmětem mého zkoumání se stal traktát *O mrtvení se* z druhého dílu *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských* Alphonsa Rodericia, který do českého jazyka převedl Jiří Konstanc. Uvádím *převedl*, neboť se nejedná o překlad v dnešním slova smyslu, nýbrž především o převedení myšlenky z jednoho jazyka do druhého. K dispozici jsem měla fotokopii textu z roku 1664 tištěného frakturou.

V práci se zaměřuji především na rozbor morfologický a syntaktický. Ostatní roviny jsou zmíněny pouze okrajově. První kapitoly jsou věnovány samotnému baroku, a sice významu tohoto termínu a obecné charakteristice období a smýšlení barokního člověka obecně. Poté přecházím ke stručnému shrnutí barokního období v českých zemích a jeho periodizaci. Zde se opírám hlavně o práce Václava Černého, Zdeňka Kalisty a Josefa Vašici. V dalších dvou kapitolách věnuji pár slov překladateli a jazykovědci Jiřímu Konstancovi a samotnému traktátu. Krátce informuji o obsahu jednotlivých kapitol a některých použitých stylistických prostředcích. Než přistoupím k hlavní náplni práce, podávám shrnutí pravidel přepisu barokních textů. Držím se článku Josefa Vintra *Základy transkripce českých textů z barokní doby* a dokládám příklady z textu. Následuje krátké shrnutí jazykové situace v sedmáctém století, podepřené příklady z textu, při kterém převážně využívám informace z *Encyklopedického slovníku češtiny* a práce F. Cuřína. U vývoje spisovné češtiny nelze nezmínit i práci D. Šlosara a R. Večerky *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*.

Cílem morfologické a syntaktické analýzy je vyzdvihnutí prostředků, které jsou pro barokní jazyk typické, a jejich porovnání se současnou jazykovou situací. Při tomto rozboru mi byl značnou oporou článek Marie Janečkové *Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském*. V rovině morfologické informuji o zvláštích jednotlivých slovních druhů a jejich výskytu v textu traktátu. Postupně se věnuji všem slovním druhům. Krátce je charakterizuji, kde to situace vyžaduje, rozdělím je do dílčích skupin, a u ohebných poté po jednotlivých pádech (u sloves samozřejmě v jiných kategoriích) sleduji odlišnosti vzhledem k dnešnímu českému jazyku. U některých kapitol je na závěr zařazena poznámka o dalších odlišnostech, které jsem se rozhodla prezentovat odděleně od ostatního textu.

V rovině syntaktické se zabývám vztahy jak v rámci věty, tedy větnými členy, možnostmi jejich vyjádření, případně postavení ve větě, tak v rámci souvětí a vět

složených, tzn. větami vedlejšími a poměry mezi souřadně spojenými větami, případně větnými členy. Krátkou poznámku věnuji i dalším syntaktickým útvarům, např. větnému ekvivalentu nebo spojení mezi větami. Při výkladu se držím *Příruční mluvnice češtiny* a *Mluvnice češtiny*, případně prací J. Bauera či P. Koska.

Na samotný závěr zařazuji krátký výklad některých pojmů z textu, které mohou být pro dnešního čtenáře významově nejasné a potřebují tedy vysvětlení. Týká se to i slov, která sice vypadají povědomě, ale oproti současnosti je jejich význam buď posunutý nebo zcela odlišný. Zde vycházím z *Jungmannova slovníku*.

1. BAROKO

1. 1 Termín baroko a jeho význam

Původ termínu baroko se nejčastěji spojuje s portugalským slovem *barroco*¹, označujícím perlu nepravidelného tvaru, tedy nějak zdeformovanou. Další teorie jej spojuje se španělským *berrueco*, používaným už v 16. století a původně patřícím do oblasti klenotnictví a zlatoryectví. Méně rozšířen je již názor svazující jeho původ s italským *baroco*, znamenajícím překážku a spjatým se středověkou scholastickou logikou. Existují i teorie, které ho kladou do řečtiny, kde slovo *baros* označuje hojnost - ve smyslu nadbytek dekoru. Názory stojící na latinském *verruca* (bradavice) vychází z faktu, že baroko byl původně hanlivý a posměšný termín, jehož umělecká kritika užívala pro italské umění konce 16. století, které pokládala jen za výsledek špatného vkusu.

V dnešním smyslu použil tento pojem až v roce 1888 Heinrich Wölfflin.

Baroko (nebo též barok) je jedním z posledních velkých kulturních hnutí zahrnujících téměř celou Evropu a zasahujících literaturu, výtvarné umění, architekturu, hudbu, ale i užité a lidové umění. „Projevily se v něm nové dynamické výboje a dramatické představy jak o mnohotvárnosti a věčné proměnlivosti světa, tak živý zájem o prostředí, o živelnost v přírodě, o okolí člověka a také zájem o jeho vnitřní boje mezi dobrem a zlem, stejně tak jako oživení hluboké víry a lásky ke Kristu a jeho Matce. Snaha o umocnění prožitku i dojmu vedla barokní umělce k monumentalizaci forem, vzrušenému až mystickému patosu, dynamice a dramatičnosti celé životní spekulace. Její dominující syntézou byl smysl protikladu klasických hodnot. Kompoziční stylovou základnou se postupně stávala antiteze ve svém jádře teologická, odmítající samoučelnost a spějící k symbióze chápané ve smyslu křesťanských zákonů. Základ myšlenkového světa baroka je náboženství a filozofie vědomého směřování k metafyzické jednotě.“²

Nese v sobě obrovské vnitřní napětí. Vychází z života, přírody, pozemskosti, touží po vědění a poznání, na druhé straně ale pozemský život popírá, směřuje k nadzemskému a utíká k askezi a duchovním hodnotám. Tento „útěk“, vymanění se z pozemských, světských pout však není nikdy zcela možný, a tak baroknímu člověku nezbyvá než nikdy nekončící vysilující souboj s materií a sám se sebou při pohledu na vzdálený a nedosažitelný vyšší ideál.

¹ podle BAUER, A. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998. a KRATOCHVIL, A. *Oheň baroka*. Brno: Cesta, 1991.

² KRATOCHVIL, A. *Oheň baroka*. Brno: Cesta, 1991, s. 10.

Ve společnosti dochází k řadě změn – feudalismus se ocitá v krizi, narůstají rozpory v náboženském a společenském životě, k nespokojenosti a krizi dochází i ze sociálních důvodů. Válečné střety vedou k všeobecným pocitům marnosti a prchavosti života a všeho pozemského.

1. 2 Baroko v českých zemích

Doba baroka³ zahrnuje v evropském rámci období od konce šestnáctého století a století sedmnácté, někde zasahující až do poloviny 18. století. Přesnější data jsou samozřejmě v různých zemích různá. Obecně je ale za prvopočátek baroka pokládán Tridentický koncil (1551 – 1563), kterým byla zahájena rekatolizace a protireformace, jejímž smyslem mělo být vyřešení konfliktů mezi protestanty a katolíky. Velice významně se v této záležitosti projevil jezuitský řád. Do českých zemí přišel už roku 1556, na pozvání katolických věřících.

U nás je baroko kladeno přibližně mezi roky 1620 a 1740 a v jeho průběhu se ke slovu dostalo zhruba pět generací, které sice staví na stejných základech, ovšem v konkrétním provedení se liší.

První fázi klade V. Černý do rozmezí 1618 – 1621 a nazývá ji „baroko před barokem“ nebo „protobaroko“. Doznívá zde renesance, patrné jsou už ale i rysy odkazující na nadcházející období. Důležitou roli začíná hrát jezuitský řád a jeho ideologie, která se pro české baroko stává zásadní.

První barokní generace, „pokolení Bílé hory“, působí v letech 1620 – 1650. K nejvýznamnějším představitelům bezesporu patří Jan Amos Komenský či Adam Michna z Otradovic. Rozhodujícím zážitkem se stávají události související s Bílou horou. Vyrovnávání se s nimi bylo pro mnohé obtížné, klíčovým slovem pro život se stává osud. Komenský hledá cestu v pansofizmu a naděje do budoucnosti vládá do mladých, odpoutává se od veskrze českého a míří k nadnárodnímu, naopak Michna se obrací k tradicím národním, lidovým, katolickým.

Do druhé generace (1650 – 1680) řadí V. Černý Bohuslava Balbína, Tomáše Pešinu z Čechorodu, Václava Jana Rosu, Bedřicha Bridela, bratry Jana a Matěje Tannerovy, Matěje Václava Štejera, ale především pro tuto práci důležitého Jiřího Konstance. Jejich

³ Při čerpání informací pro tuto kapitolu jsem vycházela především z publikace ČERNÝ, V. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 261 – 355.

tvorba je určena zážitkem třicetileté války, jež měla za následek relativizaci a rozpad základních lidských hodnot, bídu, vzrušení všeobecného pocitu strachu. Zcela zásadní roli přebírá Továryšstvo Ježíšovo, které se stává bezkonkurenčně nejtvůrčivějším. Pěstuje se především historiografie a hagiografie, hymnografie, stoupá význam literatury memoárové. Historie se stává učitelkou pro budoucnost, zdrojem poučení, sbírají se exempla. Národ byl definován jako společenství lidí, které žije pro společný cíl, službu Bohu – a mluví stejným jazykem. S tím souvisí jazykový purismus, sepisování gramatik (Drachnovský, Konstanc, Štejer, Rosa). Narůstá literatura tvořená pro širokou veřejnost: písně, modlitby, kázání, legendy... Nejvýznamnějšími díly se stávají Štejerův katolický kancionál a překlad Nového zákona (Bible svatováclavská).

Příslušníky třetí generace (1680 – 1710) jsou autoři narození v padesátých a šedesátých letech. V této době jsou již velikáni předchozích období mrtví, nikdo z nových se jim významem nepřibližuje. Již se nepochybuje o správnosti katolicizmu, jezuitů. Autoři pokračují a udržují předchozí tendence, patří mezi ně řada význačných a skvělých rétorů. Pěstuje se historiografie, duchovní lyrika, homiletika, nadále se sepisují gramatiky, rozvíjí se sběratelství. Výraznou osobností tohoto období se stal protijeziuitsky zaměřený hrabě František Antonín Špork, jeden z nejvýznamnějších českých mecenášů umění. Je s ním spojeno především jméno sochaře Matyáše Bernarda Brauna.

Čtvrtá generace se časově kryje s vládou Karla VI. (1710 – 1740), kdy vrcholí monarchistický absolutizmus. Stále pokračují tendence minulé generace, opět sem patří řada vynikajících rétorů. Narůstá ale anonymní lidová a pololidová tvorba autorů pocházejících z nižších společenských vrstev, zacílená na prostý lid a svým způsobem nahrazující nedostatek literatury umělecké. Literatura umělá podléhá silné formalizaci, stává se prázdnou. Ani gramatikové předchozích generací zde nemají zdatné následníky.

Pátá generace, „baroko po baroku“, tvoří v letech 1740 – 1780. České knihy psané pro lid stále nezapřou barokního ducha a nadále se prudce rozvíjí lidová slovesnost, přesto však v oblasti ideové, ve vrstvách tvořených vzdělanci, dochází k radikálnímu zlomu a obratu proti předchozímu stylu myšlení. Ve filozofii a vědě se důrazně prosazuje osvícenský racionalismus, ve víře deizmus, do politiky a hospodářství pronikají ideje liberální a volající po reformách (např. zrušení nevolnictví roku 1781), v umění se dere do popředí pseudoklasicizmus. Definitivně končí ideologická nadvláda jezuitského řádu, což je podtrženo jeho zrušením roku 1773. Umělecká literatura v tomto období nadále stagnuje a upadá, naproti tomu lidová kultura bují a pojímá již všechny oblasti umělecké tvorby, nejen literaturu. Z literárních žánrů, je-li možno o nich mluvit, zahrnuje světskou i

náboženskou lyriku, epiku, světskou i duchovní dramatiku, povídkovou, humoristickou i moralistickou prózu.

Souhrnně lze říci, že baroko vůbec nebylo tak temným obdobím, jak je často předkládáno, že zde stále existovala původní umělecká tvorba, v mnoha případech dokonce neobyčejně kvalitní. Ačkoli ne celá doba baroka byla stejně silně tvůrčí, zachovala se řada pozoruhodných děl. Opominout nelze ani poslední generace, které sice na poli umělecké literatury nezanechaly tak silnou stopu, ovšem k dokonalosti dovedly žánry homiletické.

Bez poznámky není možné přejít ani lidovou tvorbu barokního období, která velice zdatně sekundovala tvorbě „oficiální“ a v dobách její stagnace a úpadku dále rozvíjela její podněty a barokního ducha, ale především český jazyk, díky čemuž český národ neztratil svou národní svébytnost, ačkoli byl vnějšími vlivy značně dušen. Její zásluhou rovněž nedošlo ke ztrátě návaznosti ve slovesném umění, neboť veškeré popudy a inspirace byly zpracovávány právě jí.

2. JIŘÍ KONSTANC

Jiří Konstanc⁴, vystupující též pod variantami jména Constancius, Constantius, Konstancyus, Konstantius, Konštanc, se narodil roku 1607 v Řepíně poblíž Mělníka. Vyrůstal sice v evangelické rodině a byl v duchu evangelických tradic vychováván, ale od roku 1620 studoval na jezuitských školách, kde přestoupil na víru katolickou. O osm let později se dokonce stal platným členem jezuitského řádu. Vystřídal několik profesí. Šest let učil na gymnáziích, dále pracoval jako správce škol, dvanáct let strávil jako misionář a dalších dvanáct jako duchovní prefekt. Jako misionář působil například od roku 1647 ve Šternberku, od 1651 v Březnici, o dva roky později v Kutné Hoře, po roce 1658 v Telči. Od roku 1670 žil v Praze, kde 24. března 1673 zemřel.

Konstanc byl vynikající jazykovědec, se svým dílem *Lima linguae Bohemicae, to jest Brus jazyka českého neb Spis o poopravení a naostření řeči české* z roku 1667, vydaným z podnětu Tomáše Pešiny z Čechorodu, se zařadil mezi barokní gramatiky. Jeho mluvnice je uspořádána podobně jako *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* neboli *Žáček* (1668) Václava Matěje Štejera jako příručka usilující o napravení dobových zvyklostí v psaném i mluveném jazyce. Nešlo mu pouze o gramatickou správnost, nýbrž o čistotu celého jazyka a řeči. Pozornost zde věnuje i fonologii. Práci věnoval impresorům a sazečům, kteří narozdíl od současné doby hráli v pravopisné úpravě tisků velmi důležitou roli. Oba se obraceli k humanistické tradici a jazykově vytříbené literatuře, především tištěné veleslavínskou češtinou, Konstanc konkrétně k Bibli kralické a Hájkově kronice. Kniha je psána česky a latinsky. Jeho práce si všiml a cenil jí i Josef Dobrovský.

Mimo práce na gramatice překládal náboženskou literaturu, především vzdělávacího charakteru. Mezi autory, jejichž díla převedl do češtiny, patří například V. Caraffa (*Serafin neb Škola svatého milování*, 1666), L. Crasius (*Speculum dominicae passionis, to jest Zrcadlo pašijové*, 1672), M. Leńczycki (*Spis o povinnosti bratří řeholních*, 1665), L. de la Puente (*Rozjímání neb Myslí – modliteb o nejpřednějších tajemstvích víry naší*, 1668-75), Bartholomaeus a Saluthio (*Zrcadlo duše*, 1662), W. Schwertfer (*Pohromy hříchu smrtedlného*, 1664) a samozřejmě Alphons Rodríguez, případně Rodericius, jehož spisem *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských* se zabývá tato práce.

⁴ podle FORST, V. *Lexikon české literatury 2/II*. Praha: ACADEMIA, 1993, s. 839 – 840.

Spolu s Janem Barnerem a Matějem Václavem Štejerem se podílel na novém překladu Nového zákona, jehož vyjití v roce 1677 se již ale nedožil. Tento překlad je součástí tzv. Bible svatováclavské, katolického (jezuitského) barokního překladu bible, jež své jméno získala díky nakladatelství Svatováclavské dědictví.

Mimo překladů náboženskou literaturu sám i psal – česky nebo latinsky. Z českých spisů je možno jmenovat např. *Sucurre miseris. Svatohorská Panna Maria*, 1652 nebo *Život Krista Pána*, 1662, z latinských *Epistola P. Claudii Aquavivaede renovatione spiritus*, 1657, *Vita Christi ex quator evangelistis eo ordine temporis, quo acta est, in litaniis redactaad Christum*, 1661, *Meditationes septem pro septem hebdomadis diebus S. Theresiae*, 1667. Jeho původních děl ale není mnoho a samotná otázka původnosti není zcela prozkoumána.

2. 1 Konstancův překlad Rodericiova traktátu *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských*

Dílo, jehož morfologickou a syntaktickou analýzou se zabývá tato práce, nese název *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských*. Jedná se o Konstancův překlad traktátu Alphonse Rodericia, který česky vyšel tiskem roku 1664. Práce je zaměřena pouze na *Díl druhý* a v něm na *Předmluvu k čtenáři* a *Traktát první O mrtvení se*.

V předmluvě autor (Konstanc) hovoří o účelu spisu: *Zákonním⁵ Lidem sloužiti; však nicméně tak sem věci v ni obsažené vyved a spořádal/ že všelikého stavu a obojího pohlaví osobám k dosažení velikých ctností a života Svatosti se oddávajícím prospěšná bude*, s. 1. Dále se zmiňuje i o obsahu ostatních traktátů. Pro úplnost se o nich tedy zmíním i já. První tři traktáty pojednávají o mrtvení, mravopočestnosti, mlčenlivosti a pokoře, tedy ctnostech důležitých pro každého křesťana. Čtvrtý traktát předkládá čtenáři, jakých výhod a zisku dosáhne, bude-li se řídit zmiňovanými doporučeními. Následující dva traktáty se zabývají překážkami, které věřícího v jeho snaze po kvalitním duchovním životě čekají, a nabádají k jejich zdolání. V sedmém pak jedná o významu Kristovy oběti a usměrňuje chování a myšlení v dalších oblastech křesťanské nauky a života.

⁵ V citacích ponechávám velká písmena, kvantitu, prepis tvarů *sem X jsem* i interpunkci v podobě, v jaké se objevují v textu.

Traktát obsahuje 23 kapitol, v nichž pojednává o jednotlivých oblastech, kde se od křesťana očekává nějaké mrtvení. Pod tímto termínem se rozumí *moření v sobě zlých vášní a naruživosti*, s. 1.

První kapitola pojednává o důležitosti modlitby a mrtvení se, které chápe jako dva nejdůležitější prostředky pro kvalitní duchovní život, jejichž cílem je *nás až na samej vrch dokonalostí doprovaditi*, s. I. Zdůrazňuje nezbytnost současného mrtvení se a modlitby (*jedno bez druhého nic, neb zajisté málo pomáhá. Nebo budeli kdo tělo ovšem mrtviti/ ale modlitby zanedbávati/ tent' nepochybně zpyšní a vyvane*, s. I) a poukazuje na jejich vzájemnost a propojenost (*Mrtvení zajisté jest jakás nevyhnutelně potřebná k modlení příprava; a naproti tomu modlitba jest nejlepší způsob k nabytí dokonalého mrtvení*, s. II). Modlitbu přitom chápe jako záležitost duše, mrtvení se pak jako záležitost těla (*Oltář srdce jest modlitba/ oltář těla jest mrtvení*, s. II).

Druhá kapitola rozděluje duši na dvě části, rozum a žádost. Člověk, který se od Boha odpoutá, je nejvíce trestán neklidem a nemožností zvládnout popudy žádostí. Prvotní hřích, který je příčinou těchto potíží, sice bývá snat během křtu, ovšem žádosti zůstávají a je na člověku, aby se s nimi každodenně potýkal a dostával je pod kontrolu.

Nejhorším božím trestem pro člověka je podle třetí kapitoly chápáno jeho ponechání napospas jeho smyslům a žádostem. Dokládá to přirovnáním z oblasti lékařství. *Když Doktor lékařství některýmu nemocnému dovoluje jisti a píti/ co by se mu zalíbilo/ jisté znamení jest/ že o jeho životu již pustil/ a že brzy umře/ Tak s velikými hříšníky Pan Bůh činívá, dávaje jim moc/ aby dělali co by chtěli*, s. XVIII.

Ve čtvrté kapitole objasňuje, proč je tělo největším nepřítelem člověka (*ti zlí a nešlechtní duchove bujného těla našeho proti nám za zbroj užívají, a ním nás přemoci a vybojovati usílují*, s. XXI), vysvětluje, proč svatí lidé své tělo nenávidí a potírají jeho potřeby, které se neslučují s příkladným křesťanským životem.

V páté kapitole dokládá, že veškerý úspěch člověka v duchovním životě je zcela závislý na mrtvení se, protože jen ono osvobodí jeho duši z nadvlády těla a umožní jí tak cestu k Bohu.

Šestá kapitola se zaměřuje na osoby duchovní, které především by měly mrtvení provozovat, protože duchovní, kteří v něm nejsou cvičeni, narušují např. život v řádu.

V následující kapitole popisuje dva druhy mrtvení – *zevnitřní*, týkající se těla a obnášející např. mrskání, půst, tvrdá lože a ne příliš bohatou stravu, a *vnitřní*, mrtvení duše, obnášející usměrňování smyslů.

V osmé vyvrací, že by mrtvení znamenalo nenávisť vůči sobě samému, nýbrž naopak lásku. Mluví-li o nenávisti vůči sobě, pak pouze v tom smyslu, že se nenávidí ten, kdo svému tělu a žádostem podléhá a vše jim povoluje.

V deváté kapitole odsuzuje život bez mrtvení jako něco nepřírozeného, převráceného (*Co prosím může převrácenějšího a více naopak býti... jako aby Pán, to jest rozum, sloužili chlapu svému/ to jest tělu; a naproti tomu tělo rozkazovalo rozumu,* s. XLV).

V další z hlediska následků dokazuje, že pro člověka je mnohem těžší se nemrtvit nežli se mrtvit (*Viz prosím jakým si byl/ když si se vášní hněvu neb netrpělivosti přepanošiti dal: když si proti Bratru svému nějaké ostré a dotklivé slovo pronesl?... jaky si proto na srdci zármutek, jaké zkormoucení mysli netrpěl: Jistěť uhledáš že si mnohém nepokojnějším byl/ a tížeji bycha honil, než kdybys byl hněv ukrotil/ jazyk za zuby držel/ a pro dobrý příklad se ctnostně choval.* s. XLIX). Mrtvení se představuje navíc pro věřícího člověka velké potěšení (*Ach jakého veselí a pokoje zažívá horlivý svých zlých vášní mrtvitel Řeholník/ který cestou dokonalosti čerstvě pokračuje!* s. LIIn).

Jedenáctá kapitola zdůrazňuje zapírání vlastní vůle jako důležitého prostředku k poražení žádostí těla, které člověka ovládne, dá-li mu volnost. Tělo chápe jako úhlavního nepřítele duše.

Dvanáctá s třináctou poskytují návod, jak správně mrtvení naplňovat. Příležitosti se naskytují každý den, nejdříve doporučuje potlačit to, co člověka nejvíce dráždí – nejen pro jeho osobní klid, ale i pro příklad ostatním. V další potom hovoří o nezbytnosti upřímnosti a opravdovosti v tomto počínání, bez kterých mrtvení nemá velký smysl.

Obsah patnácté kapitoly lze shrnout do nutnosti mrtvení se i ve věcech menších a zdánlivě ne příliš významných. V šestnácté se hovoří o následcích, které čekají člověka, jenž tyto zdánlivé maličkosti podcení.

V dalších kapitolách se zabývá mrtvením u lidí různých povah, nabádá ke stálému mrtvení, neboť *to co zmrtvělo ožívá*, s. LXXXI-2. Naději a sílu k tomuto snažení spatřuje v Boží lásce, usnadňující tento nikdy nekončící úkol, a přidává řadu příkladů z bible a života svatých.

V poslední kapitole rozebírá tři druhy mrtvení. Člověk mrtvící se dle prvního typu prochází světem jako poutník. Ví, že zde není jeho skutečné místo, že směřuje jinam, tedy se vyhýbá pozemským radostem a dychtivě spěchá k svému cíli. Nicméně čas od času je v kontaktu s lidmi a těší se z pozemských krás. Druhým stupněm je tzv. mrtvý, který světem prochází a na nic kolem sebe nedbá, ale *jednomyslně nese štěstí i neštěstí; hanbu i*

čest, protivné i příjemné věci; aniž jakýho rozdílu mezi tím obojím klade, s. CV. Vzorem pro třetí stupeň je Kristus a jeho oběť na kříži. Pro takového člověka veškerá radost znamená utrpení a kříž a věci, jimiž se svět trápí a jimž se vyhýbá, radost a potěšení.

Vedle stránky obsahové krátce zmíním i stránku stylovou. Nesnažím se podat vyčerpávající rozbor, nýbrž jen upozorním na některé nejvýraznější jevy.

Protože hlavním slohovým postupem je výklad, převládá užití třetí osoby. V úvahových pasážích a pasážích zabývajících se konstituováním textu (např. v předmluvě) se ale objevuje i osoba první singuláru (*tak sem věci v ní obsažené vyved a spořádal/... jakož sem toho v předmluvě první Častky dotekl*, s. 1), místy autor přechází do autorského plurálu (*chcemeli gruntovně o tom souditi*, s. 1, *v přednějších třech Traktátích jednáme*, s. 1).

K upoutání pozornosti a navázání kontaktu se občas přímo či nepřímo obrací k čtenáři (*Protož prosím Pobožného Čtenáře/ aby tu chatrnou práci mou laskavě přijal*, s. 2). Často se tak děje v řečnických otázkách (*Nemámelž ho tedy slušně nenáviděti? Kolikrát tě medle věčného zatracení hodným neučinil? kolikrát⁶ toho nedoved/ žes Velebnost a nesmírnou Dobrotu Božskou lehkovážně uraziti směl: kolik nebeských zásluh ti neukradl, jakého Duchovního zboží neznavil? kolikrát v jedné každé hodině věčné spasenítvé do jistého nebezpečenství neuvádí?* s. XIXn, *Co ty na to Krystovou vírou osvícený člověče? co Řeholníče tolika milostmi, dary a vejsadami obohacený?* s. XLVI).

Častým prostředkem zesílení významu a tím i účinku na čtenáře je akumulace výrazů (*nad vzteklosti svých nezřizených vášni svítězí/ a jakési v slovich prozřetedlnosti, v skutcích tichosti a vážnosti, v pokušeních potěšení a pomoci nabýde*, s. 2, *na duši naší Pán Bůh žádné litery své Božské moudrosti napsati, žádné své nebeské dary do ni vlýti nemůže*, s. II, *kdekoliv a jak by koliv on chtěl/ chodil/ nohy kladl/ stál/ běžel/ skákat/ klopotal/ a tak dále*, s. LIII, *A tak to nejvíce a především krotiti, mrtviti, mořiti, planiti a vykořeňovati máme/ co nejhoršího býti známe: tu totižto zlou vášeň, ten neduh, tu náchylnost, tu zcestnou zvyklost, ten obyčej; slovem/ to zlé, co v nás předčí/ co nás k sobě více potahuje/ co nás v nebezpečenství uvádí/ co zá příčinou jest, že často zavazujeme*. s. LXVIII), mnohdy se stupňujícím se významem (*nepřítelem pravím nejouhlavnějším, škůdcem/ svůdcem/ zrádcem nejlstivějším*, s. XIX, *ta tvá nesnáz, to neštěstí, ta nevole jest ten jistý kříž*, s. LVII).

⁶ V textu se někdy objevuje malé písmeno na počátku věty.

Velmi častými figurami jsou přirovnání (*jako bujný kuň neb divoký kanec slinil, frkal, zubami skřípal, Nebi hrozil*, s. XLVI) a podobenství (*Kdo svých žádostí neumí na uzdě držeti/ ten se jako od vzteklého koně vláčí! válí/ šlapá/ trhá a na nejvejš trýzní. Tak pravím s tebou ten odpůrce tvuj zajde/ jako bujný a zmitavý kuň s jezdcem dělává/ kterým u jednoho kaliště do druhého vláčí/ z jednoho přívrší na druhy s nim skáče; až posledně sám i jezdec hlavu srazí. Nejináč ovšem učiní nezřízená tvá žádost/ jestli ji krotiti, mrtviti/ a ni vladnouti uměti nebudeš: z jednoho do druhého hříchu tebou vláčeti bude/ z jedné mrzkosti do druhé/ aniž dříve přestane, leč tě do nejhanebnějších nepravostí uvede/ a do propasti svrhne*. s. XVII).

3. PŘEPIS DO SOUČASNÉ ČEŠTINY

Tisk kázání *Cvičení v Dokonalosti a Ctnostech Křesťanských* využívá gotického lomeného písma. Toto písmo pochází ze 16. století a bývá označováno za kurzívu fraktury. Oproti dnes užívané latině je mnohem zdobnější a tím i hůře čitelné. Latinkou je tištěno pouze několik výrazů, např. *Patera Alphonsa Rodericia* na úvodní straně a dále poznámky na okrajích stran sloužící jako odkaz k citaci použité v textu na onom místě – 27. *Moral: c. 27. Ambr: supra.*, s. LXXII. Poznámky po okrajích textu sloužící jako shrnutí obsahu odstavce, poznačení hlavní myšlenky (*Naše vnitřní mrtvení má býti tak veliké/ že by se zevnitř znáti dalo.*, s. XXXIII, *Proto se nemáme přestávati mrtviti, že to co zmrtvělo ožívá.* s. LXXXI) nebo pojmenování použité figury (*Podobenství.*, s. LXXXII) jsou tištěny gotickým písmem.

3. 1 Psaní velkých písmen

Velká písmena stojí většinou na začátku věty, vyskytují se ale i výjimky, kdy věta začíná písmenem malým. *Podobně, prej, nepravila sprostě: Snopček mirrový jest mi milí můj; ale přidala k tomu slovičko mně. nebo milujícím není než snopček...* (s. XC).

Bez výjimky se s velkým písmenem píší slova *Bůh, Pán Bůh, Všemohoucí, Boží*, v naprosté většině pak slova s vírou a náboženským životem úzce související, jako jsou označení náboženských postav (*Duch Svatý, Pán Ježíš, Anjel, Vykupitel Krystus Pán, Apoštol, Ďábel X d'ábel, Izaiáš Prorok*⁷), církevních osob, řádů, titulů a věřících obecně a některých od nich utvořených adjektiv (*Tovaryšstvo Pána Ježíše, Ctihodný Kněz, Pohanští Mudrcové, Katolik, Kacíř, Mudřec, Poustevník, Svatí Otcové, Pobožný Čtenář, Křesťan, Zákonní Lidé, Křesťanstvo, Řeholník, Žid, Doktor, Generál, Svatí Doktoři, Opat, Vrchní, Mních, Jozaffat Král Judský, Prorocká*), institucí a staveb (v *Chrámě Šalomounovým*), aktivit a předmětů souvisejících s duchovním životem (*Přijímání Velebné Svátosti, Cvičení se v některých Ctnostech, Modlitba s Pústem X vůně modlitby svaté*), církevní pravidla (*Zákony Duchovní, Reguly*), abstrakta a adjektiva vztahující se k duchovnímu životu (*Svatost, Křesťanský, Duše, v jeho svatém Umučení, Tajemství, v jeho svaté Pašiji, k prospěchu Duchovnímu, Duchovní věci*).

⁷ Jednoslovné a víceslovné příklady, kde záleží na pojmenování samotném a ne na konkrétním tvaru, uvádím v 1. pádě.

Velká písmena se píší i u místních názvů a adjektiv od nich utvořených (v *Staro-Pražské Koleji blíž Mostu, Král Izraelský*) a velmi často u slov spojených s knihou, biblí a literaturou (*Díl Druhý, Předmluva k Čtenáři, spisování této Knihy, v První Knize Královské, v této Kapitole*). U poslední zmiňované kategorie kolísá psaní velkých písmen nejvíce. Setkáváme se tedy například s různým psáním číslování jednotlivých dílů traktátu - v předmluvě *První Částky* (s. 1⁸), v *Čtvrtém traktátu* (s. 2), *V Pátém pak a Šestým* (s. 2), v *Sedmém Traktátu* (s. 2), *pro závěrek té Druhé Částky* (s. 2), *druhá Častka* (s. 1).

Velkým písmenem mohou začínat i hlavní postavy příkladových příběhů, ale i mnohá další slova nepatřící do žádné z uvedených skupin. Svůj vliv na tom má zřejmě němčina a její psaní substantiv s velkými písmeny na začátku.

Pro velké *F* existují dokonce dva grafémy – originální grafém a velké „malé *f*“ (s. LXVII). Pro jejich psaní neexistuje pravidlo, oba stojí například na začátku stejného slova.

3. 2 Psaní jednotlivých fonémů a grafémů

3. 2. 1 Souhlásky

Foném *s*

Pro foném⁹ *s* se využívají celkem dva znaky, a sice „běžné točené“ *s* a *f*. Jedná-li se o velké písmeno na začátku slova, uplatňuje se bez výjimky grafém *S* (*Swátoft, S. Bernard, w Sedmym Traktátu, Stwořils, Spráwnět, Swlekagjce, Otcowé Swatj*). Na konci slova se píše „točené“ *s* (*Stwořils nás, Alffons*). Tento grafém se užívá i pro předložku *s, se*.

Na začátku a uvnitř slova stojí *f*, a to u jmen podstatných (*fluzebnjk, flauženj, summa, skutcých, ofoba, žádof, dokonaloft*), přídavných (*subtylný, fwaté, čerftwý*), zájmen (*fwúj, fe, fám*), číslovek: (*defýti*), sloves (*fem, jest, profým*), příslovcí (*častěji, spolu*).

Zvláštním případem je slovo *masfo*, kde stojí oba grafémy vedle sebe, aniž by představovaly spřežku pro *š*.

⁸ Protože je traktát číslován až od první kapitoly, stránky, které jí předcházejí, čísluji arabskými číslicemi. Od 1. kapitoly zachovávám původní číslování číslicemi římskými.

⁹ U následujících kapitol ponechávám původní pravopis a všímám si pouze jevů, které se píší oproti dnešku jinak.

Foném š

Uvnitř slov převládá spřežka *ŝ* (*Jeŝjŝe, w Paŝŝigi, pŝedŝŝlé, po troŝŝaučku, neychnŝŝyŝŝy*), vyskytuje se i ve formě *s* s dvěma tečkami *˙s* (*z Towary˙ŝŝtwa* – zde zřejmě z důvodu, aby vedle sebe nestály tři stejné znaky, i když tvar *z Towary˙ŝŝtwá* se vyskytuje také). Nastane-li situace, že se vedle sebou sejdou dva fonémy *ŝ*, píše se každý z nich jinak (*neywy˙ŝŝyŝŝy*). Na konci slova stojí spřežka *ŝs* (*wáŝs, Izaiáŝs, nebudeŝs, ŝliŝs, roŝteŝs*). Z toho vyplývá, že druhá osoba je sice většinou zakončena *ŝs*, není ale možno říci, že je to pravidlem. Je-li druhá osoba spojena se spojkou *-li*, foném *ŝ* se již nenachází na konci slova, tudíž se píše *ŝŝ* (*pŝiŝtaupiŝŝli*).

Existence dvou spřežek pro totéž písmeno souvisí s pravidlem pro psaní fonému *s* na konci slova. Na začátku slov stojí *ŝŝ* (*ŝŝtiti, z ŝŝige, ŝŝkodného, ŝŝkŝjplawau, ŝŝpendljky, ŝŝpičatými*).

Pro velké písmeno slouží spřežka *Sŝ* (*Sŝalomaunovým, Sŝeŝtým*).

Foném č

Převládá psaní pomocí grafému *č* (*včasten, Cwjčenj, doŝtatečná, poliwcíčka, za čež*). Pokud se jedná o velké písmeno, píše se spřežka *Cž* (*k Cžtenáři, na Cžeŝko, Cžafŝta, v Cžtwrtým Traktátu, Cžafŝtoŝ, Cžjm, Cžiň*), objevuje se i tvar *Cěhož* (s. V).

Foném ř

Pro malé písmeno se užívá grafém s háčkem *ř* (*Pŝedmluwa, Kŝeŝtianŝké, třech, nezŝjzené, pŝiliffná, řjkáwal*), pro velké spřežka *Rž* (*Ržeholnjm, Ržjkagjce, Ržád, Ržehoř, Ržek, Ržeholi*).

Foném ž

Bez ohledu na postavení se malé písmeno píše s háčkem (*pročež, tež, ŝlaužiti, doŝaženj, žadaucýho, živelnj, žádny*), rovněž jako písmeno velké (*Židy, Žalmiŝtowé, Žádny, Ženicha Kryŝta*).

V některých případech je sporné, jedná-li se o tečku či háček, v některých diakritika chybí zcela (*kazdodenně*).

Fonémy d', t', ň

Běžně se vyskytují grafémy s háčkem (*nebud'te, pocy'tuge, pŝiwi'd'te, zbraňowali, ŝákým, w syňcy, ŝákého, oheň*).

V případě fonémů *d'*, *t'*, kde po nich následuje zadní samohláska, se mezi ně vkládá měkké *i* (*Křestian, Diábel, nefftiáftny*).

Slabiky *dě, tě, ně* se píšou pravidelně (*odě nec, Tě la, wytiffištěné, wáffně, gruntowně*). Zřídka se vyskytuje i nezměkčený tvar (*negak*).

Výjimečně je možné nalézt i kombinaci háčku a měkkého *i* (*na druhým stupňi postawený, s. CV*).

Foném j

Jelikož grafém *j* slouží k značení dlouhého měkkého *i*, střídají se v jeho zápise grafémy *y* a *g*. Ve většině případů převažuje *g* (*zagjsté, chtěgjcyh, obogjho, na něg, gegj; yá, yako X gako*), v předponě *nej-* se píše *y* (*neywjce, neylepffý, poneyprwe*).

Zdvojení grafémů

Zdvojení grafému f

Ke zdvojování grafému *f* dochází především u jmen a slov cizího původu (*ffigura, fformowaný, fforma X foremneg, rozffaffných, Effrema Oppata, Alfons Roderýt, Anjel Raffael, Jozeff, harffjř, Filozoff, ffaleffně, treffné X Profesfy*), u jména *Františsek* ani u *Filiftynských* nebo slova *Faryzeowé* nikoli.

Zdvojení dalších grafémů

Zdvojování ostatních grafémů není tak časté, přesto je nutné věnovat pozornost i těmto případům. Zdvojují se následující souhlásky: *p* (*Effrema Oppata*, ale vyskytuje se i varianta s jedním *p* - *Jana Opata*), *s* (*masfo, Profesfy*), *n* (*Zákonnjcy, Zákonnjm Lidem*), *t* (*Swattosti*), *l* (*w Kollegi*).

4. 2. 2 Samohlásky

Foném u

K zápisu fonému *u* na začátku slova slouží výhradně grafém *v* (*vpřjmně, vžitku, na vzdě, vwáděti, vrputněgffýho*), uvnitř nebo na konci slov je zapisován pomocí *u* (*k vžitku, skutky*).

Uprostřed a na konci slova se dlouhé *u* píše s kroužkem (*k Prorokům, Králům*), na začátku jakou *au* (*w audech, aučinků, auhlawněgffýho*).

Značení délky

U většiny samohlásek je délka značena čárkou (*dychtjwá, žádofiti*), někde se vyskytuje tečka, je ale otázkou, nakolik je to záměrné a nakolik jen špatný tisk nebo chyba.

Foném krátké měkké *i* se píše s tečkou, pro dlouhé měkké *í* se využívá grafém *j* (*Jiřjho, bljž, milovánj, odroftánj, cwjčenj*).

Rozdíly v délce oproti současné češtině

U některých slov se můžeme setkat s jinou samohláskovou kvantitou, než která je běžná pro současný jazyk (*rádlém, yazyk, nerádi, býwa, ljbošti, njcméně, nabýde, febe fámého, drážfj, chwálitebných, w Sedmym, tahnauti, kteryho, druheho, o vžitcych, dumyflém, tryzni, márnosti*). V určitých případech existují dva paralelní tvary (*nezřizené X nezřizené, nižadného X žádný, take X také, gaky X gaky, fmyflűw žádofiti X žádofť fmyflűw, Czafťka X Czáfťka*).

Délka zůstává mnohdy vedle nominativu i v ostatních pádech a rodech u přivlastňovacích zájmen *náš, váš* (*w naffém Wykupiteli, naffému X naffemu, náffe X waffe*).

Délka zůstává v prvním pádě i u některých zájmen (*wfŕichnj, tjt*).

O rozdílech v kvantitě bude dále řeč i v kapitolách o jednotlivých slovních druzích.

Psaní měkkého a tvrdého *i, y*

Po *ff* dochází ke kolísání mezi měkkým a tvrdým *i/y* (*připraw Duffy, w duffy něčj, do naffý duffe, w neywěťfým pokogi, na Duffi, od rozkofŕj, Paŕŕigi, wěťŕi a lepŕŕý*).

Ypsilon se píše po *c* (*ŕkutých, pomocy, wěcy, prácy, v skutcích, bogugjých, Mudrcy, Cyrkew, Nowicyát*), *s* (*fyce, gaky, muŕý, profým, pofylňowan*) i *z* (*o zyŕku, ŕwjťezy, pocházý, wyrazyti*).

Pravopis odlišný od současného mají i další slova (*ŕliŕŕeti, ŕliŕs X ŕlyŕŕeti, neŕlyŕŕel, wlyti, neyblyžŕŕj*). K odchýlkám dochází i v koncovkách (*fmyŕli, myŕly*).

Po tvrdých souhláskách *h, r* se dodržuje psaní tvrdého *y* (*w Kryŕtu, Hyŕtorye, Patryarcha, Aryŕtoteles*).

Grafémem *y* se vyjadřuje i spojka *i*.

K odlišnostem v psaní *i/y* dochází i ve vyjádření shody přísudku s podmínkem (*Milofrdenŕtwj a pokog ŕe weŕpolec polibili, s. IV, ŕkormaucenj a teŕkliwoŕť plodj/ aby tě w tom libezném ŕnu a w Pánu odpočjwánj budili, s. IV, aby ŕe nezřizené žádofť... zmořili a zmrtwili, s. VI*).

3. 3 Přepis dalších jevů

Dvojhlásky

Dvojhláska *ou* je pravidelně psána jako *au*, bez ohledu na postavení a funkci ve slově (*fauditi, paufft, wěrnau*).

Psaní *th*

Některá cizí slova udržují původní pravopis (*Theologové*). Grafém *h* se vkládá i do spojení *Létha Páně*.

Kolísání pravopisu u týž slov a slov téhož základu

U některých slov se můžeme setkat s různým pravopisem. Například u slov *subtylné, subtylně, subtylněji a fuptylněgffým, wjchřice X wychřice, zagifté X zagiftě* (ale i *žagifté*, což je ale pravděpodobně jen chyba v tisku). Dále je to *spűfob X zpűfob X zspűfob, vyžffí X vyřffí, neylehčegffý X lechčegi*.

Psaní tvarů *jsou X sou*

Psaní tvarů slovesa *být jsou X sou*¹⁰ záleží na skutečnosti, jedná-li se o užití ve smyslu existenciálním nebo jako spony, pak převládá *js-* (*jsou odstaveni*, s. III, *nejblyžší vespolek tovaryšky jsou pokoj a spravedlnost*, s. IV, *Duchovní věci jsou velmi subtylné*, s. V, *Rozkoše mé jsou býti s syny lidskými*, s. VI), u tvarů, kde sloveso *být* funguje jako pomocné sloveso pro vytvoření minulého času, převládá *s-* (*jakož sem toho v předmluvě První Častky dotekl*, s. 1, *sem nejvíce v skládání této Knihy prohlídal a směřoval*, s. 2, *dal sem vám mleko ku pití*, s. IX, *ste ještě nemohli pokrmův tvrdších užívati*, s. IX, *Nikdy sem vlastní vůle neprovozoval*, s. XXV).

Stejná pravidla platí pro všechny osoby, pouze *jest* se vyskytuje jen ve tvaru *s j*.

Můžeme ale najít i výjimky, kdy se ve významu sponovém píší tvary bez *j-* (*Učinil zajisté Bůh člověka rovného neb přímého/ nepak křivého a nezpořádaného/ jaciž my po hřichu nyní sme*, s. XI, *větší odporníci sou zlí mravové*, s. XV, *zajisté s Řeholními sme Řeholní/ s Kněžstvím Světským sme jako Světští Kněží*, s. XXX, *jako hovada živi sou*, s. XLVI) a pomocné sloveso *s j* (*chtěl jsem položit*, s. XXXV).

¹⁰ Protože základní pravidla přepisu jsou již stanovena předešlými body, od této části již nenechávám původní grafémy, nýbrž jen zachovávám rozdíly v délce a jevy, na které se právě zaměřuji.

Hranice slov

Předložka se velmi často spojuje s následujícím slovem, především jedná-li se o zájmeno (*předevšímí, bezevší všudy nesnáze, včemby, zamnou, odemne, napotom*), ne ale vždy (*z toho srdce, o tom, v sobě, k tomu, v čemž, z něho*). Méně často k tomu dochází ve spojení s podstatným jménem (*včlověku, den odedne*).

Dohromady se píše i tvary slovesa být tvořící podmiňovací způsob (*na němžby, kterýby, onťby, jakby, jakbychom, žeby, ještoby, lečbychom, hněvby, nepohledělbych, zdalibys X jak by náleželo*).

Spojka *-li* se tiskne dohromady s předchozím slovem (*budemeli, chcemeli, přistoupíšli, nebudeli, daremli*).

U příslovečných spřežek převládá psaní samostatně (*z hruba, mimo to, tak že, nad míru, v skutku v zhuru X vzhuru, především, na nejvejš X nanejvejš, nic méně, na jevo, od jinad*).

Jiné je i spojování u neurčitých zájmen typu *cokoli, jakkoli* (*coby se koliv... nalezlo, s. VII, jak koliv, s. XV, co mu koliveč chutná, s. XLII, jakbykoliv on chtěl, s. LIII*) a některých složenin (*nad vlastní cti žádosti... vítěziti, s. XXIX, z prvo jejího počátku, s. XXXII, X jakkoliv nepříjemná, s. XLII*).

V některých případech jde ale evidentně o chybu (kde je *jejichipřirozená tíž nebo lehkost tlačí, s. XXIII*).

V textu je možno narazit i na spojovník (*Arci-Otec, po Svato-Jansku*). Existuje ale i tvar *Arciotec*.

Psaní zkratek

U zkratek je v některých případech naznačován pád uvedením koncovky (*dle vyznání S^o. Augustýna, s. XI, svátosti Křtu S^o., s. XII, dle vysvědčení S^o. Jakuba, s. XIII, na jiných mnohých S^o. Písma místech, s. XVII, S^o. Písma Doktor, s. XXVIII*). Nevyskytuje se to ale vždy (*dle vysvědčení S. Pavla, s. XV, osvíceného Doktora S. Bonaventury, s. XXXIV*) a ne vždy je slovo zkracováno (*našého Apoštolského Muže, Svatého Xaveria, s. XXXIV*).

Další případy odlišného pravopisu

Zajímavý je pravopis slova *zvláštní, obzvláštní*. V textu se vyskytují tvary *obvzvláště, obzvláště, obzvláštního*. Slovo *anděl* se píše *sj* (*Anjel, Anjelští zástupové*), odlišné je i psaní slova *hedvábí* (*místo hedbavného měkýho oděvu, s. C*).

Pro slovo *užitek* existují dublety *užitek* a *oužitek*.

Dalšími případy odlišného pravopisu jsou: *pargamen*, *cytara*, *pelinek*, *ješto*, *zprávně*, *heroitský*, *proztopášný*, *vzáctnější*, *drsnatej*...

4. INTERPUNKCE

Z interpunkčních znamének se uplatňují všechna, která známe z dnešní češtiny (tečka, čárka, středník, dvojtečka), k nimž ještě přibývá šikmá čára přes řádek. Jejich funkce se ne vždy shoduje s funkcí současnou, protože jejím hlavním úkolem je členit text na kratší celky z hlediska přednesu. Označují tedy místo vhodné pro pauzu, nadechnutí mluvčího. Proto se mnohdy kryje postavení šikmé čáry s postavením dnešní čárky (*Protož prosím Pobožného Čtenáře/ aby tu chatrnou práci mou laskavě přijal*, s. 2).

Čárka

Jak již bylo řečeno, tehdejší funkce čárky se se současnou zcela nekryje. Není tedy pravidlem psát ji před podřadící spojky (*nepochybuji že skrze ní...*, s. 2). Podobně jako šikmá čára slouží spíše pro orientaci a členění textu při čtení nahlas, proto odděluje například výčty, vsuvky (*A ovšem to dvoje, mrtvení, pravím, a modlitba jsou dvě nejpřednější k prospěchu Duchovnímu prostředkové, kteří se spolu vždycky spřáhati musí.*, s. I).

Velmi často se tak objevuje i před spojkou *a* v poměru slučovacím (*když Joram Král Izraelský, a Jozafat Král Judský, a Král Edomský k potejkání se s Králem Moabským do pole vytáhli*, s. VII).

Tečka

Tečka se kromě konce věty píše za nadpisy jednotlivých kapitol traktátu (*Předmluva k Čtenáři*. s. 2; *O Mrtvení se*. II), za „podnadpisem“ (*Mrtvení se a Modlitba mají spolu v jednom spřežení táhnouti/ a jedno druhému pomáhati*. s. I), za čísla stran, zkratkami (*S. Bernard*, s. I), řadovými číslovkami zapsanými číslicí (*dle 26. Regule Summáryi*, s. LVII) a ve většině případů i za poznámkami po okrajích textu.

Dvojtečka

Dvojteček může být ve větě i několik, pokaždé dokonce s jinou funkcí a významem.

Rozděluje větu na dvě části, z nichž jedna nese sdělení a druhá jej určitým způsobem zdůvodňuje (*A poněvadž nás Duch Svatý napomíná/ a nám radí/ abychom ponejprve k sloužení Bohu přistupujíce v bázni jeho trvali a k pokušením se hotovili: Synu, prej, přistoupíšli k službě Páně připrav Duši svou ku pokušení: Proto v Čtvrtým Traktátu*

píšeme o užtících a zisku/ kterýho z pokušení nabýváme/ a spolu poskytuje prostředky, jimiž bychom je přemáhali. s. 2).

Zdůvodnění nemusí být vždy explicitně vyjádřeno spojovacím výrazem (*Protož prosím Pobožného Čtenáře/ aby tu chatrnou práci mou laskavě přijal: nepochybuji, že skrze ni/ a pomoci některé dobré od Pána vnuknuté a posilňované žádosti nad vzteklostí svých nezřízených vášní svítězi/ a jakési v slovích prozřetelnosti, v skutcích tichosti a vážnosti/ v pokušeních potěšení a pomoci nabýde/ a nevyvážený věčných zásluh poklad v Krystu Pánu a v jeho svatě Pašiji/ jakož i v Velebné Svátosti/ a Těla Božího Přijímání sobě složený býti shledá/ patrnou v Cvičeních Duchovních a Modlitbách pobožnost najde/ a summou na Duši své obzvláštního prospěchu účasten bude.* s. 2).

Stojí za uvozovací větou, po níž následuje přímá řeč, neoznačená uvozovkami, nebo citace (*S. Bernard na ona slova: Která jest tato, jenž vstupuje přes poušť...*, s. I, *jistí S. Ambrož: Kdo svých žádostí neumí ne uzdě držeti...*, s. XVII).

Stojí na začátku výčtu a odděluje od sebe jeho jednotlivé položky (*V Chrámě Šalomounovým dva voltářové postaveni byli: jeden sice v síňci zevnitřní/ na kterým se hovada k obětem určitá bila a palila: druhý pak v svatyni...*, s. II).

Rozděluje souvětí na jednotlivé celky, jež tvoří určitý výčet skutečností, doporučení a podobně, které na sebe navazují a doplňují se (*...praví, že se skrze mirru nejlpe mrtvení sebe samýho/ skrze kadidlo pak modlitba rozumí; a že to dvoje s námi vždycky tahnouti má/ a nás až na samej vrch dokonalosti doprovoditi, a Bohu dobře voněti: a že sice jedno bez druhého nic, neb zajisté málo pomáhá.* s. I).

Odděluje předvětí a závětí v periodě, v textu spíše v její modifikaci (*Když někdo na noc svůj žaludek přeplnil/ nemůže spáti/ ani jakého odpočínutí užiti: nebo husté vlhkosti a jako mlhy z těch příliš mnohých krmí v zhuru do mozku vystupují/ tak jej nepokojíce/ že ním přes celou noc sem a tam zmitají/ a usnouti mu nedají.* s. IV).

Středník

Středník odděluje věty v rozsáhlejších souvětích (*V Pátým pak a Šestým klademe některé překážky/ které se služebníkům Božím přihazují/ a po cestě dokonalosti/ jakby náleželo, ochotně běžeti nedopouštějí; kdež spolu okazujeme/ jakby na tom mnoho záleželo/ aby se oni v tom běhu čerstvě a vesele chovali.* s. 2).

Závorky

V závorkách se rozvádí a vysvětlují myšlenky z hlavní promluvové linie věty: *z jedný sice strany tak libá/ milá a chutná: (nebo modliti se jest s Bohem jednati a obcovati...) z druhé pak strany...*, s. V.

Je možno psát do nich i vsuvky: *... proč Abraham tomu synu svému Izákovi, (tak často a tak slavně od Boha přislíbenýmu/ tak chtivě od Otce žádanýmu/ a skrze něhož všichni dokonce Národové požehnání dostati měli) když se narodil...*, s. IX, *Jáť se mu před Archou Páně skákajícímu (jako sprostí a zavržení Lidé dělávají) více divím*, s. LXVII.

Objevuje se v nich i bližší vysvětlení slova, jeho pojmenování, pokud by hrozilo, že to z původního znění nebude čtenáři zcela jasné: *Když jest se postavil proti němu (proti Bohu)*, s. XLVIII.

Závorky se vkládají nejčastěji do delších a komplikovaných vět či souvětí.

Dělení slov

V naprosté většině případů dělení slov souhlasí se současným stavem (*neza-vrhujme, ne-plodnosti, vytej-kají, ned-vědy*), výjimkou je např. slovo *mr-skání*.

Chybné užití znaménka

V jednom případě se uprostřed věty zcela nelogicky objevuje otazník (*a tak se vztáhne na něj ona Davidova, v osobě Boží, na Židy podaná otázka? Zdaliž já Bůh váš jísti budu masso volův...*, s. I). Patrně jde o chybu vzniklou při tisku.

5. BAROKNÍ ČEŠTINA

Vývoj spisovného jazyka¹¹ v průběhu barokního období byl ovlivněn řadou faktorů. Situace ve společnosti nebyla ani zdaleka jednoduchá. Postupně se vyhrocovaly rozpory politické a hospodářské, rozpory mezi katolíky a nekatolíky, mezi šlechtou a církví na jedné a měšťanstvem a venkovem na druhé straně. V rovině kulturní a ideové se střetávaly názory humanismu a renesance s pohledem začínajícího baroka. K vyvrcholení došlo 23. května 1618, kdy zástupci protestantské šlechty a měšťanstva vtrhli na Pražský hrad a vyhodili z okna katolické místodržící Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka a Jaroslava Bořitu z Martinic, kterým dávali za vinu potlačování práv protestantů. Touto událostí začala tzv. třicetiletá válka. Z odporu, který by původně prezentován jako protest proti místodržícím, se zvolením Fridricha Falckého králem stal odpor proti císaři. Zamýšlená podpora ze zahraničí se však nedostavila, císařská vojska vtrhla do země a porážkou českých stavů 8. listopadu 1620 na dlouhá léta rozhodla o dalším osudu českých zemí. Vlády se opět chopili Habsburkové a otevřela se cesta rekatolizaci a tím i baroku. Spolu s Habsburky přišlo do země i množství cizinců, česká nekatolická inteligence musela opustit zemi. Následkem toho se stále více rozšiřoval pohrdlivý názor na český jazyk, který nadále pěstovali pouze exulanti, část duchovenstva a samozřejmě venkov¹².

Vývoj hláskosloví již byl v této době ukončen. Objevuje se úženi *é* → *í*, v textu zastoupeno mnoha příklady v koncovkách i kořenech slov (*Pobožného Čtenáře, od jednoho každého, v Čtvrtém Traktátu, nesmírný zboží, v pohnutý a zkormoucený vodě, lékařství*). Tento jev je sice častější u maskulin než i u neuter, příklady pro úženi nebo pro ponechání *é* však najdeme u obou skupin (*k pobožnému životu, čeho jiného*). Výjimkou nejsou ani případy, kdy jeden z přívlastků závislých na jednom slově řídícím se úží, kdežto druhý zachovává *é* (*žádný tvářnosti své, s. VI, on ty své kráse... nerozuměl, s. XIII*). V kořenech i koncovkách slov dochází i k diftongizaci *ý* → *ej* (*smejšlejí, hustej dejm, na samej vrch, takovej rozum*), méně často i *í* → *ej* (*zejskává*). U slov začínajících samohláskou *o* se téměř pravidelně objevuje protetická hláska *v* (*voltářové, vorati, o voku*

¹¹ Tato kapitola čerpá převážně z knih CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. a KARLÍK, P. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

¹² podle CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 59.

lidském X v osmým dni). Dvojhlaska *ou* se mnohdy objevuje na místě dnešního dlouhého *u* (v jiných prácech ouřadu svýho, s. LXIV, žádné dobré ourodky nevydává, s. LXXXIII-2¹³).

V rovině slovotvorby¹⁴ si nelze nepovšimnout vysoké frekvence slovesných substantiv (*přemýšlování, mrtvení, moření, vidění, dychtění, vyrozumění*). Autor v textu velmi často používá slovesa vyjadřující opakované či pravidelné uskutečňování děje (*přidávat, bývat, zaslepovat, užívat, vyrozumívát, rozhorlívát, povstávat, zhostívát, mívát, vznášívát, vylétávát, nedopouštět*).

Zdrobněliny se v textu neobjevují příliš často, přesto lze na několik příkladů narazit. Obecně platí, že deminutiva mají v prvních slabikách opačnou kvantitu nežli slovo, od něho byla odvozena¹⁵ (*větříčkem od země pozdvižený, s. VII, jako nejchutnější polivčičku, s. LXXXVII*), někdy dochází ke krácení (*jako psičkové na řetěz k bidlu přivázání, s. V*).

Hojně se objevují složeniny, a sice jak v kategorii jmen podstatných (*Modloslužebník, nerozdílnovlnost, mravopočestnost*), tak i přídavných (*jednostejný, nerozdílnovlný, dobrolíbezný, předřečený, tvrdoustý*) a příslovcí (*jednostejně, nerozdílnovlně, ostrovtipně, milolíbezně*).

U adjektiv stojí za zmínku i podoba přípony *-elný*, ve které je navíc vloženo *d* (*nevyvážitelný, čitedlný, potěšitedlný*). Podobná situace se opakuje i u adverbii (*nevyhnutelně, zřetedlně*) a substantiv (*prozřetedlnost, učedlník*).

Rovinou morfologickou a syntaktickou se zabývám dále v práci, takže ji zde vynechám. Zmíním pouze vyjádření záporu. Zápor se v textu objevuje větný i členský. Převládá zápor větný, popírající celý obsah věty (*ani na tvář Boží v modlitbě nemůže člověk hleděti, s. VI nemůže Pán Bůh člověka zde více trestati/ než když dopouští...*, s. XVI). Často je negace vyjádřena i pomocí záporného zájmena *žádný, nic* nebo některých příslovcí. Ve větě tak může stát i více záporných slov (*neboť tu nic mého vlastního není, s. XXXIX, nikdy jich nezavrhujeme, s. LXXXIII, že bys žádných duchovních synu Bohu neplodil, s. LXXXIII, že ho napotom nikdy žádný hněvivýho neviděl, s. XLVII*). Vyjádření zápori pomocí zámena *žádný* může být zesíleno ještě přidáním záporky (*že totižto nižadného ouhlavnějšího a urputnějšího nepřitele nad vlastní tělo nemáme, s. XIII*). Zřejmě pod vlivem němčiny a její vazby *nicht mehr, kein mehr* se do textu dostalo místo *už ne*

¹³ Po straně LXXVIII následuje LXXVII, posunutě číslování je až ke straně LXXXIV, po níž se číslování srovnává a následuje LXXXVII.

¹⁴ Protože hlavní náplní práce je rozbor textu po stránce morfologické a syntaktické, uvádím zde jen některé nejvýraznější jevy.

¹⁵VINTR, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. In *Listy filologické*, 121, 3 – 4, 1998, s. 344.

spojení *ne více* (***není v ni více žádných tak vzteklych náruživostí***, s. III, *očerstvěl/ že na potom žádných bolestí více necítil*, s. XCVIII).

Zápor členský se tvoří přidáním zápornky *ne-* k jinému větnému členu než k přísudku (***nemalé nesnáze v obcování a jednání s Bohem pocítuje***, s. VI, *abys co by se koliv v něm Bohu nelíbezného nalezlo/ obmyl*, s. VII, ***nemírně peníze miluje***, s. XLIV). Objevuje se i vazba *být něčeho prázdný*, jejíž ekvivalent je opět možné dohledat v němčině v podobě přípon *-leer* a *-los* (všeho ***masa, mastnosti a chlupu prazdná***, s. II, *čiste srdce a vši mrakoty prázdné musí míti*, s. VII, *Duše naše jestli čistou a zemských tíží prázdnou jest*, s. VII, *nedobří a Boha prázdní hříšníci*, s. XLII, *aniž jich mučení prázen budeš*, s. L).

6. MORFOLOGIE

6. 1 Podstatná jména

Podstatná jména¹⁶ jsou základním slovním druhem, jejich hlavní funkcí je pojmenovávat skutečnosti – osoby, zvířata, věci, jevy, ale i vlastnosti, děje a stavy. Označování se většinou děje prostřednictvím pojmenování jednotlivých skutečností, a sice pomocí kategorie čísla jednotného a množného, ale existují samozřejmě i jiné možnosti, často se například objevují i jména hromadná (*trní a hloží a bodláčí*, s. XXII). Jako kolektivum v plurálu vystupuje i slovo *Knížátstva*. Z kategorie jmen pomnožných je možno narazit na *vrata* (*vrata duše své*, s. LXXX-2).

U některých jmen se objevuje jiné číslo než v současné češtině. Takovým příkladem je třeba substantivum *Pašije*, dnes řazené mezi jména pomnožná, v textu ale stojí v čísle jednotném, protože se tu objevuje pouze ve významu *umučení*, nikoli jako církevní obřad (*v jeho Svaté Pašiji*, s. 2, *Pašiji Páně sobě k paměti přiváděl*, s. C).

Množné číslo mohou tvořit i některá abstrakta (*v Čtvrtém Traktátu píšeme o užiticích a zisku*, s. 2, *ale vyvanuli v myšleních svých*, s. XVII).

Látkové substantivum v plurálové formě zastupuje např. slovo *voda* (*Boha milovati a po něm toužiti bude/ jako jelen po čerstvých vodách*, s. XXIV, *všechny vody v balsám obrátili*, s. XCVIII, *okazal mu dřevo, kteréžto jak uvrhl do vod, učiněny jsou sladké vody*, s. XCIX). V množném čísle se neobjevuje pouze v původním, ale i ve svém přeneseném významu (*tak ty znamená vody mrtvení svého příliš hořké a k pití nezpůsobné býti/ dřevem Kříže Kristova je oslad'*, s. XCIX).

Maskulina životná

Při skloňování nedochází k výrazným odlišnostem oproti současnému stavu.

Nominativ plurálu se tvoří pomocí koncovky *-ové*, zkráceně *-ove* (*nepřítelové, rodičové, trápičové, Slonové, Faryzeové, duchové X duchové*). Ta podobně jako dnes převládá i u substantiv vzniklých z l-ového participia (*zpytatelové*). Objevuje se i koncovka *-í* (*Bratří, Spolubratří*) a *-i* (*Mudrci, Bratři, Zákonníci, pokrytci, Poustevníci, Doktoři*), která se může dloužit (*Mistři, Mniši*). Zastoupena je i koncovka *-é*, která se může i krátit

¹⁶ Při výkladu jednotlivých morfológických a později i syntaktických jevů se opírám především o publikace DANĚŠ, F. a kol. *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987, GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2003 a KOMÁREK, M. a kol. *Mluvnice češtiny 2*, Praha: Academia: 1986.

(*katané, přátelé X přátele, lidé X lide, Anjele*). Některá substantiva mají více možností tvoření množného čísla. Ta v textu zastupují dvojice *Mudrcové X Mudrci, katané X katanové*. Slovo *mudrc* se v prvním pádě singuláru vyskytuje vedle tvaru *Mudrc* i v archaické podobě *Mudřec*, dublety tvoří i *Stařec X Starec*.

Genitiv singuláru mužských substantiv skloňovaných dle tvrdého vzoru je tvořen pomocí o-kmenové koncovky *-a* (*od Ctihodného Kněze Patera Alphonsa Rodericia*, s. 0, *nechapa těch věcí/ které sou Duchu Božího*, s. V, *od Boha příslibenýmu*, s. IX, *bázeň... nedokonalého Řeholníka*, s. XLIX), měkká substantiva pomocí jo-kmenového *-e* (*z Tovaryšstva Pána Ježíše*, s. 0, *přeložené od Kněze*, s. 0, *k Prorokům Otce svého*, s. VIII).

Druhý pád plurálu maskulin je převážně tvořen přidáním koncovky *-ův* (*synův, drábův, Otcův, živočichův, masso volův*,). Objevuje se i koncovka *-ů* (*Někdo z oněch starých Poustevníků*, s. VI, *povolal Hospodin třech Králů*, s. VII), někde psaná i krátce (*na způsob rozšafných voráču*, s. 1).

V dativu a substantiv skloňovaných podle vzoru *pán* se objevují koncovky *-u* i *-ovi* (*ještoby ještěru za nádry chovanému věřil*, s. LIV, *od vola k velbloudu*, s. LXXVI, *X jdu k špižirnikovi*, s. LV). U vlastních jmen se v textu objevuje výhradně koncovka *-ovi* (*řekl Anjel Raffael k Tobiašovi*, s. I, *Augustýnovi přisvědčuje*, s. XLV, *Svatému Františkovi*, s. CVI), následuje-li za sebou ve složeném pojmenování několik tvarů v třetím pádě, píše se *-ovi* zpravidla u posledního slova tohoto pojmenování (*proč Abraham tomu synu svému Izákovi... žádných hodů neučinil*, s. IX, *Svatému Jakubovi Patryarchovi*, s. XC, *Bratru Laikovi Rodulfovi jménem*, s. CVI). Neplatí to ale zcela, je možné nalézt spojení dativů pouze s koncovkou *-u* (*Chtělli by František Panu Bratru svému některou krupěji nynějšího potu prodati*, s. XCVIII).

Pokud stojí označení osoby za jejím vlastním jménem, zůstává koncovka *-ovi* stále u vlastního jména, tedy u slova prvního v pořadí (*Pročež se k Elizeovi Proroku na radu, co by dělat měli, obrátili*, s. VII, *Saulovi svému ouhlavnímu nepříteli... odpustil*, s. XVI). Toto pravidlo se stejně jako v současné češtině nevztahuje na spojení *Pán Bůh, Krystus Pán*, případně slova *člověk, duch* kde se koncovka *-ovi* nepoužívá (*Pánu Bohu upřímně a z toho srdce sloužiti chtějících*, s. 1, *Nelíbit' se zajisté takové obětí těla a krve naší... Pánu Bohu našemu*, s. II, *srdce k Bohu pozdvihnouti*, s. IV, *pokuta neposlušnému člověku od Boha na něm samým odplacená*, s. XI, *Tělo žádá proti duchu*, s. XLI).

Totéž se týká i lokálu (*o S. Bonaventurovi učenci*, s. LXXVII-2, *v Adamovi nezhrěšili*, s. LXVII-2, *X věčných zásluh poklad v Krystu Pánu*, s. 2).

Dativ substantiv skloňovaných podle vzoru *muž* je tvořen koncovkou *-i* (*Předmluva k Čtenáři*, s. 1, *sám Člověk Bohu Stvořiteli svému byl podmáněn*, s. XI, *svému ouhlavnímu nepříteli... odpustil*, s. XVI, *píše... Muži veliké svatosti*, s. CVI), nedoznává tedy vůči současné češtině nějakých změn.

U slov skloňovaných dle vzoru *pán* se v pátém pádě častěji objevuje koncovka *-e* u slov zakončených tvrdou souhláskou. Mimo substantiv *člověk*, *bratr*, které tuto koncovku používají i dnes, je tomu tak např. u slova *řeholník* (*Co ty na to Krystovou vírou osvícený člověče? co Řeholníče tolika milostmi, dary a vejsadami obohacený?* s. XLVI).

Jméno *Samuel* se skloňuje měkce (*Pán Bůh skrze Samuele Proroka Saulovi Králi přikázal*, s. LXVI).

Maskulina neživotná

U některých neživotných substantiv se v plurálu objevuje životná koncovka *-ové*. Ze slov skloňovaných podle tvrdého vzoru jsou to například *prostředkové*, *Národové*, *smyslové*, *mravové*, *hříchové*, *oudové*, *pádové*, *životové*, *zástupové*, *větrové*, podle měkkého *voltářové*, *křížové*, *bojové*. Jinak už je diferenciací maskulin na životná a neživotná v tomto období dokončena.

Druhý pád singuláru jmen skloňovaných dle vzoru tvrdého je tvořen u-kmenovou koncovkou *-u* (*blíž Mostu*, s. 0, *hned z prvopočátku*, s. 2, *dokonání toho Traktátu*, s. CII, *svátosti Křtu Svatého sňat bývá*, s. XII, *Řádu Kazatelského Řeholník*, s. XL, *preč z domu svýho*, s. XLIV), dle měkkého koncovkou *-e* (*k nabytí pak toho utišení a pokoje*, s. III, *pokoje míti nebudeš*, s. IV).

V genitivu plurálu se přidává koncovka *-ův* ke jménům skloňovaných dle vzoru tvrdého (*od prsův mateřských*, *smyslův žádosti*, *myslův vilnost*, *zákonův*, *Hospodin Zastupův*, *skutkův*), případně *-ů* a jeho zkrácená varianta *-u* (*sobě potřebných ctností a mravů uchopil*, s. VIII, *je do všech nejohavnějších hříchů uváděl*, s. XVII, *nesmí v pokoji svým žádných snědků neb pomlsků chovati*, s. XXXIX, *hořkých truňků zažívání*, s. XLIII, *mnoho jiných prostředků k tomu přivesti*, s. CI). Totéž platí i pro substantiva skloňovaná dle vzoru měkkého (*do jinších Duchovních Řadu... přejítí mohli*, s. XLI).

Po záporu pravidelně nastupuje genitiv záporový (*žádných hodů neučinil*, s. IX, *nemohli pokrmův tvrdších uživati*, s. IX, *neuposlechl lid můj hlasu mého*, s. XVI).

U podstatného jména *keř* odpadá při skloňování ve třetím pádě jednotného čísla *-e* (*k hořícímu kři*, s. VII).

Třetí pád slov s tvrdou deklinací je tvořen pravidelně – koncovkou *-u* (*sme divadlo tomu světu*, s. LXXIII).

V šestém pádě čísla jednotného se u substantiv skloňovaných podle měkkého vzoru uplatňuje koncovka *-i* (*před pádem našich prvních Rodičů v Ráji*, s. X), u skloňovaných podle tvrdého vzoru střídají koncovky *-u* a *-ě*. U vlastních jmen místních se uplatňuje koncovka *-ě* (*v zemském Jeruzalémě*, s. XVI), totéž platí u slov, jež svým významem přímo označují nějaké místo (*v Chrámě, v Klášteře, v kostele, na tomto světě*) nebo jej implikují svým významem v kontextu (*na pargameně*). Mimo nich se objevuje i u slov *chléb* (*na tvrdém chlebě a podstatným pokrmu přestáváš*, s. IX), *majestát* (*pověděv v temž Majestátě*, s. XL), *život* (*abys neztratil v věčném životě*, s. XLIV). V ostatních případech, zvláště u abstrakt, cizích a dějových substantiv, se píše koncovka *-u* (*O čemž v Sedmym Traktátu jedname, s. 2, obšírně sme o tom vypsalí v Traktátu o Modlitbě, s. VIII, v tom přeblahoslaveném stavu nevinnosti, s. X, Kdybychom byli v tom stavu, způsobu a nevinnosti zustali, s. XI, o jeho životu už pustil, s. XVIII, pokání v Řádu našem své místo a platnost má, XXIX, v závodu našem běžení, s. XCIX, v tovaryšstvu Krystovu, s. CVI*). Koncovka *-u* se objevuje i ve spojení *na Syonu*, s. CVI.

Starší, n-kmenové, sklonění zůstává i u substantiva *den* (*v osmým dni*, s. IX).

Některá substantiva rodu mužského neživotného dnes skloňovaná podle tvrdého vzoru *hrad* (koncovka *-ech*: *válčí v oudech vaších*, s. XIII) se vyznačují v šestém pádě množného čísla koncovkou původní o-kmenovou *-ích* (*Traktátích, na způsobích, o dobrých mravích, v zevnitřních smyslich*). Jména skloňovaná dle měkkého vzoru mají pravidelně koncovku *-ích* (*v obyčejích mu hrubě nerovný*, s. VI).

V sedmém pádě plurálu slova *zub* se vyskytuje ženská koncovka *-ami* (*klíč zubami hrýzl a nohama šlapal*, s. XLVI). Sice vedle ní v tomto období existovala koncovka *-y* (*jazyk za zuby držel*, s. XLIX), ale z důvodu odlišení instrumentálu od akuzativu je koncovce *-ami* v některých případech a některými autory dávána přednost.

Feminina

Slovo *matka* se v textu objevuje v tvaru skloňovaném dle vzoru *žena* (*k Prorokům Matky své*, s. VII), ale i jako pozůstatek bývalého r-kmenu (*odstavení od prsův mateří svých*, s. III).

Po záporu následuje zcela pravidelně genitiv záporový (*nechapa těch věcí*, s. V, *žádné tesklivosti neb nechuti býti nemůže*, s. V, *žádných věcí neučinil*, s. IX).

Slovo *kniha* se skloňuje zcela pravidelně podle vzoru *žena*, pouze ve druhém pádu množného čísla se objevuje i tvar se změnou samohlásky ve kmeni - *Kněh* (*Hystorye Čtvrtých Kněh Královských*, s. VII).

Některá substantiva se skloňují přinejmenším v některých pádech podle jiných vzorů (*Řehola*¹⁷ *Matka naše*, s. IX, *do Řeholi vstupuješ*, s. IX, *jiné Řeholi na větším díle mají*, s. XXXII). Substantivum *regule* má skloňování dle vzoru *žena* (v *zachovávaní regul*, s. LIX, *Regul svých úplně nazachovávali*, s. LXIV) i *růže* (*obzvláštní reguli neustanovil*, s. XXIX, *Tož se právě rovná s Regulí S. Pachomia*, s. XXXII, *jakby regule předešati mohla*, s. XXXII). Jungmannův slovník povoluje dublety *regula* i *regule*. Substantivum *siňce* se skloňuje pravidelně dle vzoru *růže* (v *siňci*, s. II).

Při skloňování se bohatě uplatňuje vzor *kost*, podle něhož se řídí koncovky nejen substantiv zakončených v prvním pádě souhláskou, ale i mnohá zakončená samohláskou, dnes spadající pod vzor *růže*. Takovým případem je například substantivum *kratochvíle*¹⁸ (*k veselostem a kratochvílem oddán*, s. VI, *jest těm zevnitřním veselostem a tělesným rozkošem smutná svědomí hrýzení, kratochvílem hořkost... přimísil*, s. LI, *velikou kratochvíl a myslí veselení z toho má*, s. LXVI). V druhém příkladu je tato koncovka doložena i u plurálu slova *rozkoš*. Koncovky podle vzoru *kost* má i *práce* (*pracem a těžkostem vyhejbáme*, s. XLVII, *v jiných pracech ouřadu svého*, s. LXIV). Slovo *tíže* se vyskytuje jen ve tvaru *tíž* (*přirozená tíž neb lehkost*, s. XXIII, *svou vlastní tíž neb lehkost mají*, s. XXIII).

Naopak podstatné jméno *krupěj*, dnešní vzor *píseň*, tvoří akuzativní tvar podle dnešního měkkého samohláskového vzoru *růže* (*Bratru svému některou krupěji nynějšího potu prodati*, s. XCVIII).

Neutra

Skloňování neuter je pravidelné, nedochází zde k výrazným odchylkám. Pokud se některé objeví, děje se tak nejčastěji v šestém pádě.

V lokálu singuláru neuter (dnešní vzor *město*) se střídají koncovky *-u* i *-ě*, *-ě* ale převládá (*na dřevě*, s. V, *na olově*, s. XCII, *v onom nebeském a Božím městě*, s. XVI, *X ne na tělesné síle a ramenu... záleží*, s. XV).

¹⁷ *Příruční slovník jazyka českého, Díl IV, Část 2*. Praha: Státní nakladatelství, 1944 – 1948 povoluje stále ještě tvary *řehola/řehole/řehol* a *regula/regule*.

¹⁸ *Příruční slovník jazyka českého, Díl I*. Praha: Státní nakladatelství, 1935 – 1937 připouští stále vedle tvaru *kratochvíle* i *kratochvíl*.

V plurálu se u některých substantiv středního rodu se objevuje koncovka typická pro ženskou deklinaci *-ách* (v *jakých bahnách*, s. XVII, *na svých ramenách*, s. XX). Slovo tvoří šestý pád množného čísla koncovkou *-ích* (v *slovich prozřetelnosti*, s. 2)

Rozdíl ve skloňování

Přejatá neutra zakončená na *-um* zůstávají nesklonná (v *Evangelium svým poroučí*, s. XVIII, *na smysl Evangelium Páně zpoléhajících*, s. XLI, v *svém Evangelium*, s. XLIII).

Vlastní jména zakončená *-us* (s výjimkou jména *Krystus*) považují *-us* za součást tvarotvorného základu a další koncovky přidávají za ni (o našem Svatým Otcí Ignaciusovi, s. XXII, o *Dyogenesovi Mudrci*, s. XLV, *O Sokratesovi Plutárchus povídá*, s. LXXVII-2, *X Jako maličkým v Krystu dal sem vám mleko ku pití*, s. IX). Je zajímavé, že toto pravidlo je dodržováno v textu (až na některé výjimky: *dle veleslavného naučení našeho Apoštolského Muže, Svatého Xaveria*, s. XXXIV), na titulní straně se ale píše tvary *Rodericia* a *Constantia*.

Rozdílné skloňování a dokonce i příslušnost k rodu má slovo *mamon*¹⁹ (*sobě život nad tu mamonu libuje*, s. XLVI).

V některých případech je užitá koncovka pravděpodobně pouze chybou tiskaře (*postačí to ku početi a vkořenění do srdcich našich té svaté k sobě samým nenávisti*, s. XVIII).

¹⁹ JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý, Díl II, K – O*. Praha: Academia, 1990 rozlišuje výraz *Mammon*, m., coby boha, a *mammona*, f. jako označení pro bohatství a pomíjející pozemské statky. *Příruční slovník jazyka českého, Díl II*. Praha: Státní nakladatelství, 1937 – 1938 připouští vedle maskulinního tvaru *mamon* i tvar pro feminina *mamona*.

6. 2 Přídavná jména

Druhým základním druhem jsou jména přídavná. Jejich základní funkcí je pojmenovávání znaků skutečností prezentovaných mluvčím jako substance, a sice znaků a vlastností relativně stálých, neproměňujících se v čase.

Z hlediska morfologického patří mezi ohebné druhy. Lze u nich rozlišit tři druhy skloňování – jmenné (substantivní), složené (adjektivní) a u přivlastňovacích kombinací předchozích typů. Příklad pro nesklonné adjektivum se v textu nenachází.

Velice častá jsou deverbativa²⁰, tvořená z různých slovesných tvarů – např. z přechodníku přítomného (*rostoucí, hořící, pomíjející, chtějící*), příčestí minulého (*opilý, zakutělý*), příčestí trpného (*nezřízený, podpalený, příslibený, zhotovený, zbouřený, ztrpený, zapletený*). Některá slova jsou tvořena odlišně, např. místo slova *nezatemnělý*, tvořeného od l-ového participia, bychom dnes použili spíše tvar *nezatemněný*, tvořený z příčestí trpného (*aby člověk věci tělesné očima svýma dobře viděl/ musí ony čistotné a nezatemnělé býti*).

Měkká přídavná jména

Zatímco v současné češtině rozlišujeme při tvoření přídavných jmen, jedná-li se o význam přenesený či původní, v textu jsou některá adjektiva s přeneseným významem tvořena podle měkkého vzoru a ne podle tvrdého jako dnes (*jednu živelní věc v druhou obrátiti*, s. V, *v těchto pozemských/ živelních a mohovitých věcech*, s. XXIII).

V jejich skloňování nedochází k žádným nepravidlostem.

Tvrdá přídavná jména

Protože pravopis *i X y* je značně rozkolísaný, v některých pádech tvrdých adjektiv se namísto dnešního *y* píše *i* (*na holím těle*, s. XXXVI, *zlích náklonností*, s. XIV).

V koncovkách tvarů pro maskulina dochází často k rozdílům v kvantitě oproti současnému stavu (*do rovnyho lože*, s. XXXVI) a mnohem častěji než u zbylých rodů též k úžení (*podezřelost některýho nedokonalýho Řeholníka*, s. XLIX). Velmi často se objevuje i psaní *-ej* místo *y* (*mokrej, hotovej, nerozdílnovolnej*).

²⁰ Tyto příklady uvádím v 1. pádu singuláru maskulin bez ohledu na to, v jakém tvaru se vyskytují v textu.

Přivlastňovací přídavná jména

U tvarů přivlastňovacích adjektiv se ve čtvrtém, případně šestém pádě často objevují koncovky deklinace složené namísto dnešní substantivní (*krev kozlovou*, s. I, *tohoto Krystovýho vytejkání slyšeti*, s. II, *na ona Žalmistová slova*, s. IV, *v ruku Moabovou*, s. VII, *v Chrámě Šalomounovým*, s. II, *dle one Mudrcové propovědí*, s. XV, *onu Apoštolovou pravdu vysvětluje*, s. XC, *X ona Krystova slova*, s. IV), první pád se tvoří přidáním koncovky jmenné (*ona Davidova... otázka*, s. I, *ono Mudrcovo*, s. II).

Jmenné tvary

Oproti současnému stavu jazyka se výrazně častěji objevují jmenné tvary adjektiv, skloňované pomocí koncovek příslušné substantivní deklinace (*milo*, *živ*, *pilen*, *časta*, *prázen*). Téměř všechny tyto tvary mají i svůj dlouhý protějšek, výjimkou je pouze adjektivum *rád*, které existuje pouze ve tvaru krátkém, stejně jako v současné češtině (*žílu sobě s jakoukoliv bolestí rád zatíti dává*, s. XLIII).

Stupňování přídavných jmen

V současné češtině se rozlišují adjektiva relační (vztahová), vyjadřující vztah k základovému podstatnému jménu, která běžně nestupňujeme, a adjektiva jakostní (kvalitativní), u nichž lze vyjádřit jejich intenzitu. I tuto skupinu lze rozdělit na dvě podskupiny, na přídavná jména deskriptivní (objektivně vyjadřují kvalitu substance) a hodnotící, která kvalitu substance interpretují z pohledu mluvčího. Tato naposled zmiňovaná skupina adjektiv je jediná, kterou je v dnešní češtině možné stupňovat. V barokním tisku ale zcela běžně najdeme vystupňovaná i přídavná jména patřící do zbývajících dvou skupin (*zavrženější*, *dostatečnější*, *světější*, *ouhlavnější*, *nejplatnější*), dokonce i taková, která již v základním tvaru vyjadřují absolutní míru vlastnosti (*poslednější*, *nejvybornější*, *nejhlavnější*, *nejvycvičenější*).

Stupňování se děje stejnými příponami jako dnes: *-ejší/ -ějši* (*subtylnější*, *protivnější*), *-ší* (*těžší*, *největší*, *nejbližší*, *nejmenší*). Na přípomu *-í*, případně *-čí* jsem nenarazila, protože adjektiva, která by se mohla její pomocí stupňovat, byla jen v základním tvaru, případně měla příponu jinou (*trpčejší*).

V některých případech se liší současný stupňovaný tvar od barokního použitou příponou (*nejlehčejší*, *těžčejší*).

Hojně se objevuje i elativ tvořený pomocí předpony *pře-* (případně *vele-*) a vyjadřující velkou míru vlastnosti (*předivné věci, v tom přeblahoslaveném stavu*). Předpony *pře-* a *vele-* se i kombinují (*převeleslavný*).

Další odlišnosti

Při tvoření přídavných jmen dochází k nepravdělnostem při zdvojení souhlásek na hranici jednotlivých morfémů. Zatímco někde ke zdvojení konsonantů nedochází, jinde se vyskytuje bez zjevné příčiny (*místo hedbavného²¹ měkého oděvu/ místo prachových péřin, kterých si v světském stavu užíval a těm již uvykl, nyní krupám a hráchů/ tlusté konopné kytlici a žíněnné košili, slaměnnénu na loži pytli uvykneš, s. C, žíněnný opasek, s. XXXVI*).

Přídavné jméno utvořené od Athén zní *athenyenský* (*po rynku města Athenyenského chodil, s. XLV*).

²¹ ještě *Příruční slovník jazyka českého, Díl I*. Praha: Státní nakladatelství, 1935 – 1937 uvádí vedle tvaru *hedvábí* jako možný i *hedbáví*.

6. 3 Zájmena

Hlavní funkce tohoto nastavbového slovního druhu spočívá v označování mimojazykové reality, ale jinak nežli pojmenováním. Identifikují tedy skutečnost s ohledem na její fungování v konkrétní komunikační události.

Osobní zájmena

Akuzativ osobního zájmena *já* tvoří tvar *mne* (*nasleduj mne*, s. XIII, *ono mne trýzní*, s. XXI), stejně jako genitiv (*odejmi ode mne žádosti břicha mého*, s. XVIII). S tvary *mě/ mně* se zachází velmi volně, je tedy běžné narazit na spojení *modli se za mně* (s. LV). Ve třetím pádě se používá i příklonkový tvar *mi* (*Kdo mi to dá*, s. XCII).

Druhý pád zájmena *ty* je po předložce tvořen tvarem *tebe* (*Co mně do tebe jest Krali*, s. VII, *co této noci od tebe trpěl*, s. XCVIII).

Ve čtvrtém pádě osobního zájmena *ty* se po předložce objevuje příklonkový tvar *tě* i na místech, kde je v současné češtině preferován tvar *tebe* (*nepohleděl bych na tě*, s. VIII). V bezpředložkovém akuzativu se objevuje pouze tvar *tě* (*když tě odstaveného vidí*, s. IX, *kde tě pak posledně ten tvůj odpůrce ten bujný a neskrocený kuň... hodí*, s. XVII, *zprovodě tě z světa*, s. XIX). U tvarů *ti/ tobě* se také nevyskytují nějaké výrazné odchylky, přičemž tvar *tobě* stojí po předložce, tvar *ti* samostatně (*od toho co ti zachutná zdrž se*, s. XVII, *víceji proti tobě válčili/ a ti obtížnější byli... více proti tobě povstávati moci nebudou*, s. LIIn).

Ve druhém pádě osobního zájmena *on* je po předložce přednost dáována tvaru *něho* (*vlhkost z něho vypudí*, s. VI, *do něho... vejde*, s. VI, *odpověď od něho*, s. VIII, *do něho vstoupili*, s. XXXV, *okolo něho stále letajícími*, s. LXXV), vyskytuje se i příklonkový tvar *ho* (např. u neuter: *jakaby ho nám potřeba byla*, s. X).

Ve třetím pádě se objevují tvary *mu* i *jemu* (*usnouti mu nedají*, s. IV, *v oči mu jeho hříchy... vytejtejte*, s. VIII, *jak by mu nad naší skázu a zahynutí nic libějšího nebylo*, s. XVI, *Boha nectili jako Boha ani jemu děkovali*, s. XVII). *Mu* funguje podobně jako v současné češtině jako stálá příklonka, tedy nepřízvučný tvar zájmena, který ovšem může být ve výpovědi v případě potřeby mluvčího zdůrazněn.

Ve čtvrtém pádě převládá tvar *jej* nad *ho* (*když jej hněv pomine*, s. III, *tak jej nepokojíce*, s. IV, *jej dokonale miloval*, s. XI, *naposledy jej odporného býti pocíti*, s. XX, *jak nejprve jej z ruky pustíš*, s. XXIII, *jej do rovnyho lože položil*, s. XXXVI, *X trestal ho tu Prorok*, s. VIII, *že ho napotom nikdy žádný hněvivýho neviděl*, s. XLVII), stranou

nezůstává ani *jeho* (*rozumu dokonale poddaná byla a jeho poslouchala*, s. X). V plurálu se objevuje tvar *je* (*aby je vydal v ruku Moabovou*, s. VII).

Po předložce následují tvary osobních zájmen začínajících na *ň* (*tak se vztáhne na něj ona Davidova... otázka*, s. I, žádá *aby na něho* takové metly nedopouštěl, s. XVIII, *kdož by se tedy na něj* nehněval, s. XX, *odtud se v nich* duch mrtvení a kajícínosti tak rozhorlival, s. XX, *co o něm* Vrchní jeho chce naříditi, s. XLIX), objevují se ale i bez spojení s předložkou (*ním* přes celou noc sem a tam zmítají, s. IV, *do kterých hamejsu a prevytů nimi* hazel, ... *nimi* vláčel, s. XVII, *ním* nás přemoci a vybojovati usilují, s. XXI, *věci posavad pravené nimi* k tomu pohnuli, s. XXII). Distribuce těchto tvarů je poměrně volná (*jestli ji* krotiti, mrtviti/ *a ní* vladnouti uměti nebudeš, s. XVII).

Výjimkou není ani užití zkráceného tvaru *naň* (*z kterého naň* taková pohroma posavad přišla, s. XX).

Zvratné zájmeno se v dativu vyskytuje ve tvaru *sobě* (*harfíře sobě* přivesti poručil, s. VIII, *sobě* více mrtvení než modlení vážil, s. XXII, *života prostřednost sobě* obral, s. XXXI, *sobě* nezastesk a *odtud sobě* příčiny k zoufání... nevzal, s. XLI).

V akuzativu může po předložce stát i kratší forma *se* (*příliš přikrý oděv a ustanovení na se* přijal, s. XCIX).

V některých případech se liší kvantita vůči současnému stavu (*i mý* srdnatosti tělo své mrtviti a *na uzdě držeti musíme*, s. XXI, *mý* chtěj neb nechtějme trpěti je musíme, s. LVIII, X *Nepodmánilmi my* svého těla, s. LIII, *do ni* vléval, s. III, *do ni* zprávně vtělen býváš s. IX, *o ni* podstatně mluvili, s. X, *s nim* práci míti, s. VI, X *obcování s nim*, s. VI, *žádný hněv by nas* byl nepopouzel, s. XI, X *když nás* tělesným naším žádostem podmáněné býti vidí, s. XVIII).

Ukazovací zájmena

Zájmena ukazovací mají v textu funkci odkazovací a slouží k čtenářově lepší orientaci. V textu jsou bohatě zastoupená (*až na samej* vrch dokonalosti, s. I, *Někdo z oněch* starých Poustevníků, s. VI, *tento* sice hřeší žádáním věcí časných/ *onen* ctí a slávy světský hledáním, s. XIV, *ona* Vykupitele našeho slova, s. XIV).

Objevují se ve významu kataforickém, tedy odkazování na věc, která bude teprve řečena (*S. Ambrož tuto* příčinu dává/ *neboť* větší odporníci sou zlí mravové/ *než* nezbední nepřítelové, s. XV), tak anaforickém – odkázání na již dříve řečenou skutečnost (*Svatí Otcové učí jednu z největších Božích pokut býti/ v které by on svůj spravedlivý hněv k některým lidem patrně okázal, když dopuští, aby se v tělesnosti vydali/ a své hanebné*

žádosti provozovali; zanechaje jich v rukou toho nejukrutnějšího tyрана a žrouta duší jejich vilného těla. K dokázání toho rozličná svědectví Písem svatých přivádějí..., s. XVI).

V prvním pádě, následuje-li po nich substantivum v rodě mužském životném (případně zpodstatnělé adjektivum v tomtéž významu) nebo substantivum se zživotňující koncovkou, se mohou psát dlouze (*tí Pohanští Mudrcové*, s. III, *tí Pohanští Mudrci*, s. XIII, *tí téměř nesčislí dnové*, s. XC).

V některých koncovkách se dobová kvantita liší od současné (*te vrchní částce... poddaná*, s. X, *před tím Adamovým pádem*, s. XII).

Identifikátory

Ze zájmen vyjadřujících identifikaci se objevuje např. *týž*, *ten samý* (*sám téhož zatracení oučasten bude*, s. XIX, *mrtvením téhož těla proti nim bojujme*, s. XXI, *pro touž příčinu s Svatým Augustýnem říci můžeme/ že týž člověk i těla svého nenávidí*, s. XLII, *v těch samých je nad uši pohřizen*, s. XLIV).

Přivlastňovací zájmena

Přivlastňovací zájmeno *jejich* (*ten jejich nepřítel*, s. XVII) se objevuje i ve zkráceném tvaru *jich* (*slavného vítězství nad jich nepřáteli propůjčí*, s. VIII, *jich zejskání*, s. XXX).

Převládají tvary kratší (*své hanebné žádosti provozovali*, s. XVI, *zprznili těla svá vespolek*, s. XVII, *nezřízená tvá žádost*, s. XVII, *nás bez ní za své uředlníky přijíti nehce*, s. XIX).

V koncovkách dochází opět k rozdílům oproti dnešní kvantitě (*jeji vášně*, s. III, *rozkoše me*, s. VI, *syrovina našich vášní*, s. VI, *před pádem našich prvních Rodičů*, s. X, *válčí v oudech vašich*, s. XIII, *naší Vrchní/ jakožto naší Duchovní Otcové*, s. IX, *cesta tva*, s. XV, *od nasledování vudce tyho*, s. XV).

Neurčitá zájmena

Bohatě zastoupená jsou zájmena neurčitá (*jakás*, *ňáká*, *kteraký*, *někdo*). Vyjadřují blíže nespecifikovanou neurčitost (*některej živel*, s. XLVIII, *ňáký kníže*, s. LXVI), silnější označení neurčitosti (*na jakous znamenání hodnou otázku*, s. V, *jakási Svatá říkala*, s. XC), libovolnost (*podstoupení všelijakých práci*, s. XC, *kteréhokoliv Křestana odstrašiti*, s. XCIII) či všeobecnou platnost (*takeli by kdo na vrch některé ctnosti přišel*, s. CVI).

Ve významu neurčitém často vystupují i zájmena *kdo, co* (*Chceli kdo přijíti za mnou, s. XIV, jestli v čem duši uškodí, s. XIX*).

Tázací zájmena

Interogativa se někdy řadí i do skupiny neurčitých zájmen (*s Apoštolem Pavlem řekněme: **Kdo** nás odloučí od lásky Krystový: zdali trýznění..., s. XCII, **Co** manželku k tomu nutí, aby bez všeho odpočinutí dnem i noci nemocného manžela opatrovala... **co**, prosím, jiného/ než láska? s. LXXXXIX, říkáje: **Kdo** mi to dá, aby byli zapsaný řeči mé: na věčnou u potomkův památku? **Kdo** mi dá, aby v knihu vepsané byli rafijí železnou na olově, neb dlátem v tvrdém kamenu se vyryli: Ku **kterýmu** cíli milí Jobe slova svá tak dlouhověká býti žádáš? s. XCII*).

Vztažná zájmena

Vztažná zájmena vyjadřují v textu vztah k určité substanci nebo vlastnosti a slouží jako spojovací prostředek (*dustojenství, kterého Jozef Patryarcha došel, s. XV, mohou činiti, co se jim líbí, s. XVIII*). Oproti běžným vztažným zájmenům jsou bohatě zastoupena i zájmena tvořená postfixem –ž (***jacíž** my nyní po hříchu sme, s. XI, ten, **kterýž** dobyl města: **Čehož** S. Ambrož tuto příčinu dává, s. XV, jestli budeš dodavati duši své **čehož** ona žádá, s. XVIIIn, **což** same jest tim většího politování hodné, s. XLV*). Může docházet i ke kumulaci postfixů (*před **jehožto** obličejem, s. VIII, o **kterýchžto** dí Apoštol, s. IX, **jenžto** není ke všemu tomu hotovej, s. XLIX*).

Totalizátory

Jako totalizátory je pojmenována skupina zájmen, která vyjadřují význam úplného množství (*přede všemi věcmi, s. 1, skoro veškeren jejich vojenský lid žizní hynul, s. VII, sám Člověk, s. XI, vším o zem hází, s. XIX, ve všech věcech stvořených, s. XLVIII, Každý rád s sobě podobným jedná, s. VI, každá jakkoliv tvrdá a těžká práce, s. C*).

Vedle tvaru *všichni* (*všechno*) se objevuje i *všickni* (*všecko*). V prvním pádě množného čísla může kolísat kvantita (*všichni Svatí Otcové, s. II, Všichni vesměs Theologové, s. XII, jiní všichni řeholníci, s. XXV, X všichni hříchové, s. LVIII, všichni zlí duchové, s. XVIII, všichni v Tovaryšstvu spolu ucedlníci byli/ a všichni jednoho času do něhovstoupili, s. XXXV*). Třetí pád je tvořen formou *všechněm* (*všechněm všecko sem učiněn/ abych všechny k spasení přivedl, s. XXVII, všechněm Svatým ten prostředek následování Krista Pána při cvičení se v ctnostech, vždycky v užívání byl, s. C*).

Zájmeno *veškeren* je užíváno i na místech, kde bychom dnes volili jiný výraz (*veškeren svět sem a tam přebíhající*, s. XII, *potom veškeren Egypt spravoval*, s. XV).

Zájmeno *každý* bývá kombinováno se slovem *jeden*, užívaným často rovněž ve významu zájmenném (*aby se pohodlně od jednoho každého v skutek uváděti mohli*, s. 2).

U zájmena *sám* ve spojení *sám sebe* se při ohýbání preferují koncovky složené před jmennými (*v mrtvení sebe samého*, s. IX, *více než sebe samého miloval*, s. XII, *zapřítí sebe samého*, s. XIV, *každý sebe sámého zpytuj*, s. XXVIII, *té svaté k sobě samým nenávisť*, s. XVIII). Pokud je pořadí zájmen obráceně, tedy nejprve *sám* a po něm následuje *sebe*, jsou užívány koncovky jmenné (*zapři sam sebe*, s. XIV)

Často je užívána kombinace zájmen, kdy jako zájmeno může sloužit i číslovka *jeden* (*v jedné každé hodině*, s. XIX, *Pošetřme tedy jeden každý*, s. XVI, *jedna a taž řeholní osoba*, s. XXXI).

Záporná zájmena

Zájmena záporná slouží k popření existence jakéhokoli množství nějaké substance, osoby, skutečnosti. Pojmenovávají tak opačnou stranu spektra než výše zmíněné totalizátory (*nižadného ouhlavnějšího a urputnějšího nepřítele nad vlastní tělo nemáme*, s. XIII, *žádného patrnějšího znamení hněvu Božího není*, s. XVIII).

Místo záporného zájmena *nikdo* může stát i *žádný* (*Nemůže pak žádný pravdivě říci*, s. XXXVI, *žadný nesmí v pokoji svým žádných snědků neb pomlsků chovati*, s. XXXIX, *že ho napotom nikdy žádný hněvivýho neviděl*, s. XLVII), místo *žádný nic* (*aby se mu nic rozkoše a pohodlí nepovolovalo*, s. XX). Zájmeno *nic* se objevuje i ve smyslu *vůbec*, záporu všeobecně (*jedno bez druhého nic, neb zajistě málo pomáhá*, s. I).

Substandardní tvary

V přívlastcích zájmenných i adjektivních probíhají již dříve zmiňované hláskové změny *y* → *ej* (*aby se tak svejch zlejch náklonností zhostil*, s. VIII) nebo úžení (*Ku kterému cíli*, s. XCII). Tyto tvary se řadí mezi nespisovné, tzv. substandardní tvary. Výjimkou nejsou ani případy, kdy se jeden z přívlastků úží, kdežto druhý zachovává *é* (*jako nějaké vojanské diví masso*, s. VI, *žadný tvárnosti své*, s. VI, *vší ty nezřízenosti a zlé vnády příčinou byl*, s. XII, *on ty své kráse a svému dobrému nerozuměl*, s. XIII, *z svého přirozeného kloubu*, s. XLVIII).

6. 4 Číslovky

Číslovky jsou slovním druhem nastavbovým, jejich hlavním úkolem je vyjadřování množství. Pokud mezi ně zahrneme veškerá označení počtu a množství, získáme různorodou skupinu obsahující slova, která formálně patří i k podstatným a přídavným jménům a příslovcím.

Základní číslovky označují prostý počet jednotlivých skutečností. U číslovky *dva* se v prvním pádě objevují dublety (*dvá nejpřednější k prospěchu Duchovnímu prostředkové, s. I, dva voltářové postaveni byli, s. II*).

Číslovka *dva, oba* se skloňuje stejně jako *dnes*, ale vyskytují se i tvary *dnes* pokládané za nespisovné (*nám dvouch k tomu příhodných způsobů zanechal, s. XXXI, X v těchto dvou Kapitolách, s. LXIV*). Zastoupena je i číslovka *tři* (*v přednějších třech Traktátech, s. 1, povolal Hospodin třech Králů těchto, s. VII*), *čtyři* (*ty čtyři stupně, s. LXV*).

Další číslovky základní: *Na nástroji o desíti strunách, s. LXXXII-2, Všech dnův věku našeho jest lét sedmdesáte... osmdesáte lét, s. XCIV, dvanácte tisíc kročejů, s. XCVII*.

Souborová číslovka *dvoje* je užita ve významu číslovky základní (*to dvoje, mrtvení, pravím, a modlitba..., s. I*). Druhový význam nesou číslovky *dvojí, trojí* (*dvojí oltář mítí máme, s. II, o dvojím mrtvení, s. XXVIII, trojí života prostřednost, s. XXXn, dvojí sílu vystavuje, s. LXXXIX, Trojí život S. Augustýn k provozování vystavuje, s. XLIV*).

Objevuje se i formou souborová číslovka *jednery* (*žeby se toliko k jednerym sobě v něčem rovným lidem laskou a milováním vztahnouti a rozprostříti mohl, s. XXVII*).

U řadových číslovek dochází místy k rozdílům v kvantitě oproti dnešním pravidlům (*jedno bez druhého, s. I*). Zastoupeny jsou poměrně hojně (*tato přítomná druhá Částka, s. 1, závěrek té Druhé Částky, s. 2*), stejně jako u adjektiv se jejich koncovky často úží (*v Čtvrtém traktátu, s. 2, V Pátým pak a Šestým, s. 2*). Vedle tvaru *první* (*Traktát První, s. I, před pádem našich prvních Rodičů, s. X*) se objevuje i *prvý* (*snadno jest jednu živelní věc v druhou obrátiti/ kdož se toliko v té předešlé věci prvé dostatečná příprava stala, s. V*).

Z totalizátorů se objevuje soliterní číslovka *jediný* (*Jediná někdy věc, jediný ouřad, s. XLIX*), úplnostní *oba*, a to i v tvaru číslovky druhové (*obojího pohlaví osobám, s. 1, Obojí to pokání v Řádu našem své místo má. s. XXIX*),

Zastoupeny jsou i číslovky násobné (*toliknasobně, kolikrát, sedmkrát*), dílové (*po půl noci, s. XCVII*)

Pro zajímavost uvádím větu, kde se číslovky naakumulovaly takovým způsobem, že se v nich tiskař zřejmě ztratil, protože některé jejich tvary neodpovídají příslušnému pádu (*Tak že se ty dvě věci vždycky spolu míti mají/ a jako dvě jedna druhé milé sestry někdy jedna od druhé neodlučovati; ale jedna druhé věrně pomahati má*).

6. 5 Slovesa

Slovesa jsou základním slovním druhem, vyjadřují dynamický znak substance. Vyjadřují-li znak statický, děje se tak takovým způsobem, aby se vyjádřila jeho aktuálnost v konkrétní komunikační situaci. Vedle podstatných jmen jsou tak nejdůležitější součástí slovní zásoby. Ve většině případů jsou jejich tvary pravidelné, zaměřím se tedy jen na některé zvláštnosti.

Infinitiv

Slovesný infinitiv končí *-ti*, (*vypravovati, prokazati, škoditi, bydliti*), případně *-ci* u některých sloves první třídy (*tlouci, moci, přemoci*) a slovesa *řici*. Koncové *-i* se může dloužit (*sloužit*).

V textu plní různé funkce, o kterých je ale podrobněji pojednáno později. Nyní jen uvedu, že se objevuje jak v pozici různých větných členů.

Přechodníky

Přechodníky jsou slovesné tvary vyjadřující relativní časy předčasnosti (přechodník minulý) a současnosti (přechodník přítomný).

Oproti dnešnímu stavu jsou často užívány (*nemoha, táhna, nedržice, nepomíjejíce, pověděv, trýzně*). Ne vždy jsou ale tvořeny v souladu s dnešními pravidly. Přechodník minulý existuje i u některých nedokonavých sloves (*na to vše dívav se Galénos dokládá*, s. XLVI), přítomný u dokonavých (*zavra dveře*, s. II, *vzdechna*, s. XXV).

Mnohé přechodníky jsou z dnešního hlediska tvořeny pomocí nenáležité koncovky (*jsouce modlitba z jedny sice strany tak libá/ milá a chutná*, s. V, *jsouce též modlitba nám tak užitečná a potřebná*, s. V, *Arystoteles o dobrých mravich píšic*, s. XIV, *ne jeden každý*

co by svýho bylo hledajíce..., s. XXVIII, *řeholní osoba... jsa*, s. XXXI, *Job/ pišic*²², s. XLVII, *jsouce ta věc náramně užitečná*, s. LXIV).

Jiná kmenotvorná přípona je ve slově *ustanovavše*.

Čas přítomný

Některá slovesa spadají svým časováním do odlišné třídy než je tomu dnes (*skušujeme*, s. III, *se pak několikrát voře*, s. XXII, *se stále bodou a drápí*, s. LI).

Mnohá slovesa se časují podle páté třídy dle kmenu přítomného (*chápáme*, *nechapa*, s. V, *modlitbu, která se s mrtvením nespříznívá* s. VIII).

Slovesa časovaná dle třetí třídy vzoru *kupuje*, často dluží své koncovky (*svá těla právě miluji*, s. XLIII, *Zřejmé také jest že skoupej lakomec nemírně peníze miluje*, s. XLIV, *Trojí život S. Augustýn k provozování vystavuje*, s. XLIV).

Jako u všech slovních druhů i zde dochází ke kolísání délky v koncovkách (*a to se v oheň obrátí*, s. VI, *pocíti*, s. XX).

Užití prézenta

V textu je možné nalézt čas přítomný v několika různých případech, a sice v pasážích úvahových a zabývajících se sepisováním textu, ve větách uvozovacích, dále v obecně platných pravdách a skutečnostech a tzv. historický prézens. První typ zastupuje např.: *Pročež v přednějších třech Traktátích jednáme o mrtvení neb moření v sobě zlých vášní a náruživostí/ tež o mravopočestnosti, o tichosti, mlčenlivosti a pokoře; tyť zajisté ctnosti jsou, kterých se Křesťan hned z prvopočátku svého k pobožnému životu obrácení ujímati má.* s. 1n. Věty uvozovací zastupuje: *vyborně jistí S. Ambrož*, s. XVII, *takto píše*, s. XXIV, *S. Doktor dále dokládá*, s. LXII, *S. Bernard to podobenstvím vysvětluje praví*, s. LXXXVIII. Obecnými pravdami jsou: *ty, pravím, věci jsou jako nějaká těžká zemská pára a hustej dejm vzhuru se vyskytující/ a tak rozličné figury a tvárnosti v mysli naší vyobrazující/ že nám nedopouštějí srdce k Bohu pozdvihnouti*, s. IV, *musíme se tak k Božským věcem nutiti*, s. V, *jelen potlapává a bije hady/ a z toho větší žízni zahořívá; odtudž i prudčeji po vodách dychtívá a k nim běžívá*, s. XXIV, *Zdá se sice mrtvení jhem a těžkým břemenem býti*, s. LXXXVIII, *křížové se sem a tam po kostele na stěnách olejem posvátným maží*, s. LXXXVIII. Historický prézens slouží k aktualizaci dějů ukončených

²² Štejer rozlišuje krácenou a dluženou formu u tohoto z dnešního pohledu tvaru pro feminina tak, že krácená podoba označuje člověka jednoho, kdežto dlužená osob více.

v minulosti (*Vezma teda toho bratra/ jdu s nim k špízirníkovi a řeknu mu*, s. LV, *S. Řehoř nemůž se dosti vynadiviti*, s. LXXII).

Vyjádření minulosti

Při vyjadřování minulosti pro třetí osobu se v některých případech objevuje i préteritum, tvořené jako kombinace přičestí minulého s pomocným slovesem (*Což jest to/ proč jest povolal Hospodin třech Králů těchto...*, s. VII, *Stvořilt' jest zajisté Pán Bůh člověka*, s. XIII, *Takť jest i S. Augustýn bojovati radil*, s. XX, *jest jim důvodně prokázal*, s. XLIII, *Když jest se postavil proti němu*, s. XLVIII). Tato situace nastává především v citovaných pasážích pod vlivem biblického jazyka.

Přičestí minulé se tvoří přidáním *l-ových* přípon (*spořádal, chodil, opřel*), v některých případech ale tyto přípony chybí (*tak sem věci v ni obsažené vyved*, s. 1, většího skutku *tehďaz doved*, s. XV, *kolikrát toho nedoved*, s. XIV, *aby to někdo sliše sobě nezastesk*, s. XLI, *aby jinak čině zlému neuvyk*, s. LIII). U některých sloves se oproti dnešnímu úzu vkládá před příponu vkladné *-e-* (*sem toho v předmluvě První Častky dotekl*, s. 1).

V přičestích minulých může docházet k dloužení (*promluvil, musil, věřil, prosil*).

Způsob rozkazovací

Imperativ se v textu objevuje často v podobě různých nařízení a doporučení (*Pevně tedy u sebe ustanov/ že se v těd' předložených věcech opravdu pomrtvíš*, s. LX, *A tím způsobem v jiných prácech ouřadu svýho, řemesla a obchodu provozování vlastní vůli a svobodu zapři/ a to vše pro nic jiného/ než že tak Pán Bůh míti chce, dělej*, s. LXIV).

V rozkazu slovesa *brát* se objevuje tvar *beř* (*beř svůj kříž každodenně a nasleduj mne*, s. XIV). U slovesa *milovat* se v imperativu někdy dluží koncovka (*nemilůj na tomto světě/ abys neztratil v věčným životě*, s. XLIV).

Jinak se rozkaz tvoří zcela pravidelně (*pros Otce svého v skrytě*, s. II, *Příklad dejme na dřevě*, s. V, *Z čehož vyrozuměj že...*, s. VIII, *po žádostech svých nechod'*, *a od toho, co ti zachutná zdrž se*, s. XVII, *zahlazuj a moř*, s. XXIV, *vezmi kříž svůj*, s. LXXXIII-2).

K imperativu se často přidává postfix *-ž* (*hled'tež synové milí*, s. XXV, *zapřiž sebe sám... a nasledujž mne*, s. LXXXIII-2).

Způsob podmiňovací

Kondicionál přítomný je tvořen volným morfémem *by* (který může být spojen se spojkou *a*, případně příslovcem *kdy*: *aby*, *kdyby*) a l-ovým přičestím.

V podmiňovacím způsobu můžeme narazit i na spojení tvaru slovesa se spojkou *když* (***kdyžbychom*** *nejvíce pospíchatí měli*, s. XI). Vedle tvaru *abychom* (***abychom*** *sobě to obzvláště přičetli a přivlastnili*, s. IX) se objevuje se i tvar *abychme* (***abychme*** *se Bohu za tak veliké dobrodiní a milost vděčnými okazali*, s. XXXVII, ***abychme*** *se v něm tak pilně cvičili*, s. XLI).

Vedle podmiňovacího způsobu přítomného se velmi často objevuje i podmiňovací způsob minulý, vyjadřující nereálnou podmínku. Je tvořen jako kondicionál přítomný, navazují se k němu ale ještě tvary l-ového participia slovesa *být*, případně *bývat*. (***Kdybychom*** *byli v tom stavu, způsobu a nevinnosti **zůstali**/ žádný hněv **by** nas **byl** nepopouzel/ žádná závist, žádné obzřetství, žádná chlipnost, žádná zlá žádost **nepokoušela**/ lečbychom to schválně míti chtěli*. s. XI).

Podmiňovací způsob je někdy užit i v nepřímé řeči (*když se ho pak lidé ptali co **by** to **dělal**? odpověděl, že **by** člověka **hledal***. s. XLV). Je to zřejmě důsledkem vlivu němčiny, která v nepřímé řeči používá tzv. *Konjunktiv I*.

Rod trpný

Pasivum je v textu hojně zastoupeno (*k té neb oné márnosti jest příliš **nakloněn**/ k veselostem a kratochvílem **oddán***, s. VI, *rostlo dítě a **ostaveno** jest*, s. IX)

Velmi časté je i zvrtné pasivum (*aby **se** pohodlně od jednoho každého v skutek **uváděti mohli***, s. 2, *aniž **se** mu Pán Bůh **viděti dá***, s. VI, *Veřejné pak v te věci pravidlo **se dává***, s. LVI, ***Vidělo se** to na onom bohatým, vysoce urozeným a v rozkoších těla vychovaným Mládenci*, s. XCIX).

Participia jsou tvořena zcela pravidelně (*pokoušen*, *tázán*, *ostaveno*), pouze u slovesa *slyšeti*/*slišeti* se objevují tvary *slišán*, *uslišán*.

Slovesa způsobová

U slovesa *moci* může v 3. osobě singuláru odpadnout koncovka (*Nemůž nepřátelům naším d'áblům nic milejšího býti*, s. XVIII, *X své nebeské dary do ni vlýti nemůže*, s. II, *ani na tvář Boží v modlitbě nemůže člověk hleděti*, s. VI), třetí osobu plurálu tvoří pouze tvar *mohou*.

Sloveso *muset* má pouze tvar *musiti* (*zdaliž by nemusil toho Krystovýho vytejkání slyšeti*, s. II, *bez toho býti nemusil*, s. XIV).

Sloveso být

O podrobnostech psaní tvarů *s j-* a *bez j-* jsem psala již dříve. Ve třetí osobě singuláru se zcela pravidelně píše ve významu sponovém tvar *jest* (*Duše, prej, naše jest jako nejlehčejší pirko*, s. VII, *Mimo to jest modlitba jakýmsi jiným způsobem s mrtvením spřízněná a spřažená*, s. X), tak i jako pomocného slovesa (*Stvořilt' jest zajisté Pán Bůh člověka*, s. XIII, *Učiněno jest v pokoji místo jeho*, s. III). Tvar *je* se neobjevuje.

V čase budoucím se často objevují tvary s *-y-*, u kterých opět dochází ke kolísání v délce (*nabyde, nenabydeš, nabyde, pozbydeš*). Stojí-li sloveso bez předpony, případně se zápornou předponou *ne-*, vyskytuje se pouze ve tvaru s *-u-* (*Bůh učiti bude moudrosti*, s. II, *bude, prej, ovoce spravedlnosti pokoj a bezpečnost až na věky*, s. III, *kterýžto prach nebudeli mokrej*, s. VII).

Vedle klasicky tvořených přechodníků minulého (*byv*) a přítomného (*jsa*) se vyskytuje i přechodníkový tvar tvořený od kmene budoucího koncovkami přechodníku přítomného (*harfjře sobě přivesti poručil; jehožto hráním jasně a utišené mysly nabyda, předivné věci... vypravovati počal.*, s. VIII, *Duše zmrtvená pozbudouc překažek přímo k Bohu měří*, s. XXIII).

Zápor je tvořen pravidelně (*není v ni více žádných tak vzteklých náruživostí*, s. III, *žeš toho dne zákonním nebyl*, s. LXXXIII-2).

Sloveso *být* je zastoupeno velmi hojně. Stojí například místo slovesa *znamenat* (*modliti se jest s Bohem jednati a obcovati*, s. V, *to jest není v ni více žádných tak vzteklých náruživostí*, s. III).

6. 6 Příslovce

Příslovce se řadí mezi slovní druhy základní, pojmenovávají-li určité okolnosti, za kterých substance nabývají nějakého statického nebo dynamického znaku. V případě, že tyto okolnosti a významy nepojmenovávají, nýbrž k nim pouze odkazují, jsou řazeny k slovním druhům návstavbovým.

V textu se u nich často můžeme setkat s tvary, které dnes spadají spíše do obecné češtiny, u některých existuje i více možných vyjádření (*nejináč X jinač, posavád X posavad, dosavad, zajistě X zajisté, tehdaž X tehdaž, snadně X snadno*). V mnoha případech se barokní výraz od našeho současného liší v kvantitě (*odevšád*). Mezi další odlišné tvary patří např. *vnitř*.

Objevují se delší i kratší tvary (*prv, teprv, nejprv X nejprvé*).

K zesílení významu slova neslouží jen příslovce míry *velmi, velice*, ale i další, dnes patřící spíše do oblasti hovorové nebo obecné češtiny (*hrubě nerovný*, s. VI).

Příslovce se zcela běžně stupňují, ne vždy se ale jejich přípona a tvar kryjí se současnou podobou (*viceji, dáleji, meněji, tížeji, snázeji, lepeji, lepěji, nejlípe*). Vedle tvaru *viceji* lze nalézt i *více, víc*.

Podobně jako u adjektiv i zde se v hojně míře objevují elativa (*přetěžce, přepěkně, předraze*).

6. 7 Předložky

Tento nezákladní, nesamostatný slovní druh specifikuje a modifikuje pád substantiva, případně jiných výrazů, které stojí ve větě v téže funkci. Zprostředkovává tak vztah mezi větným členem řídícím a závislým, pomáhá vyjádřit prostorové a časové, ale i příčinné, přípustkové a další významy podstatného jména.

Prepozice se rozděluje na dva druhy – základní (neboli primární, slovtvorně nemotivované) a nepůvodní (sekundární, slovtvorně motivované). První skupinu v textu zastupují např. *s, se, z, ze, v, ve, bez, od, po, pro, u, ku* (*příčinu/ pro kterou by se některým našim od nas pochtivalo*, s. XL, *k životu věčným zachová ji*, s. XLIV, *ku příkladu*, s. XXII) druhou reprezentují *dle, mezi, v prostřed...* (*na způsob razšafných voráču*, s. 1, *nerčili dle Ducha/ ale ani dle rozumu*, s. XLIV, *u prostřed největších sloužení a bouřek*, s. XCII).

Předložky se velmi často vyskytují ve své nevokalizované formě i na místech, kde je dnes výlučně používaná forma vokalizovaná (*z strany, v Velebné Svátosti, z srdce, s sobě podobným, s stálou X ve všech*).

Naproti tomu se některé předložky vokalizují, ačkoli to není nutné. Takovým případem je třeba předložka *k* a její forma *ku*, stojí-li před slovem začínajícím na *p* (*ku pokušení, s. 2, ku potupě, s. XXXV*). K tomuto jevu ale v současné češtině dochází také. Tato vokalizovaná forma ale stojí i na místech, kde dnešní jazyk spíše preferuje podobu *ke* (*ku kterým se ona síce schopnou a chtivou býti pocítuje, s. XI*).

V sedmém pádě je někdy psána i předložka *z* (*sám z sebou, s. IV, sami z sebou, s. XV, aby se z světem potýkal, s. XXVI*).

6. 8 Spojky

Dalším nezákladním slovním druhem jsou spojky. Spojují výrazy nebo věty a vyjadřují tak vnitrovětné a mezivětné vztahy koordinace a dominance/ subordinace. Jsou stejně jako předložky nesamostatné, jejich funkci nelze vyvodit z nich samých, nýbrž až z jejich interpretace ve větě. Mimo vlastních spojek jsou v textu užívány i jiné spojovací výrazy – vztažná zájmena (*prostředkové, kteří se spolu vždycky spráhati musí, s. I*) a vztažná příslovce (*kdež spolu okazujeme, s. 2*) či korelativa²³ (*ta příčina, že ustanovavše Tovaryšstvo..., s. XXX*).

U některých spojek dochází ke kolísání v kvantitě (*kdýž X když, poněvadž X poněvadž*).

Spojka *nebo* se vedle dnes běžného významu slučovacího nebo vylučovacího objevuje i ve významu příčinném či důvodovém - podobně jako *neboť* (*Tohoť ovšem každodenně i na přirozených věcech skušujeme: nebo snadno jest jednu živelní věc v druhou obrátiti..., s. V, Blahoslavení čistého srdce (dí sama čistota) nebo oni Boha viděti budou, s. VI, dal sem vám mléko ku pití/ na pak pokrm. nebo ste ještě nemohli pokrmův tvrdých užívati, s. IX*).

Vedle tvaru *nebo* existuje i forma *neb*, nesoucí stejný význam – např. pro poměr vylučovací (*k té neb oné márnosti jest příliš nakloněn, s. VI, přirozená tíž neb lehkost, s. XXIII*).

²³ Spojovacím prostředkům se podrobněji věnuji dále v kapitole o syntaxi.

Tvar *neb* nese též význam specifikace a je nahraditelná výrazem *neboli* (*ta dolní neb nižší částka Duše*, s. X).

Po větě obsahující zápor stojí v poměru odporovacím spojka *nýbrž* (*Neboť nema trpkosti/ dí Mudřec/ přátelství jeho/ ani bolesti bydlení s nim; nýbrž potěšení a radost*, s. V).²⁴

Časté je užívání spojky *an*, mající celou řadu významů – že, jak, neboť avšak... Záleží na konkrétním kontextu, v němž je užitá (*sliše o někom/ an ho jiní chválí a za dokonalyho neb svatýho může drží/ říkával...*, s. XXIII, *Viděl sem služebníky na koních, jako Pány: a Knížata an pěšky chodí*, s. XLV, *A v pravdě měli bychom v tom tak horliví býti/ vidíce an nám na tom tak mnoho záleží/ že bychom od Vrchních svých žádali/ a jakýmikoliv je na to naváděli/ aby nas mnohonásobně mrtvili*, s. LVII, *Až naposledy po dlouhém tlučení a zvonečkem zvonění uslišan a vpuštěn byl: an se nad tím všichni domácí hanbí a rmoutí/ že ho tak dlouhov kruté zimě tam státi nechali*. s. LXVI, *Takoví jsou někteří/ an malé sice vášně a zlé žádosti v sobě moří/ ale velikým a na kterých mnoho záleží odpouštějí*. s. LXVII).

Dvojitě spojky zastupuje například *jak – tak* (*jak mladí tak staří*, s. XLV).

6. 9 Částice

Partikule jsou nezákladní a nesamostatný slovní druh, jejich funkci a význam lze interpretovat až na základě věty, textu. Jejich prostřednictvím mluvčí/ pisatel vyjadřuje svůj postoj ke sdělované skutečnosti, k adresátovi. Většinou jsou expresivně zabarvené.

V kategorii částic nedochází k nějakým výrazným odlišnostem od současného stavu.

Částice apelové usnadňují mluvčímu vyjádřit svůj komunikační záměr – otázku, žádost, rozkaz, přání, ujištění, přesvědčování, odporování, výtku, výhrůžku (*A at' málem mnoho dí*, s. XII, *At' mlčím*, s. XXXI, *A nejináč hle se v naši Duchovního zdraví příčině děje*. s. XLIII, *Tat' jest ovšem ta potvorná nepořádnost*, s. XLV). Částice hodnotící vyjadřují vztah mluvčího ke sdělovanému, modalitu. Z nich je jednou z nejčastěji zastoupených jistotní částice *prej* (*Vím, prej, zajisté/ a od Boha sobě zjeveno mám*, s. XCII). Hojně jsou v textu zastoupeny i jistotní částice (*Odpoviš mi snad*, s. XCIII).

²⁴ Spojkám *nýbrž*, *alebrž*, *anobrž* se věnuji v kapitole o syntaxi.

Bezesporu nejzajímavější částicí je *medle*, kterou *Příruční slovník jazyka českého II* hodnotí jako adverbium. Znamená např. *pak, tak, tedy*, apelové *hledme* (*Co by medle sobě ten jistý myslil*, s. XIX, *Kolikrát tě medle věčného zatracení hodným neučinil*, s. XIX, *které sou to medle řeči takového potěšení plné*, s. XCII), ale má i spoustu dalších významů, které se dají vyvodit z kontextu věty (*Zachce se ti k rozprávce jiných něco hrubě trefného přidati, z čehož bys mohl za moudrýho držán býti; ale medle zamlč to*, s. LXI). Objevuje se i *mnedle* (*Nad čímž kdo by se mnedle nehanbil?* s. XLVI).

6. 10 Citoslovce

Poslední slovní druh, citoslovce, patří opět mezi slovní druhy nezákladní, v porovnání s ostatními ale v komunikaci či textu fungují specificky – nic neoznačují, vyjadřují pouze emocionální reakci na nějaký podnět.

V textu nejsou sice nijak zvlášť bohatě zastoupeny, přesto se objevuje např. *ach* (*Ach kde tě pak posledně ten tvůj odpůrce ten bujný a neskrocený kuň... hodí*, s. XVII, *Ach jak mi dobře můj přítel činí*. s. LXXXIV-2).

7. SYNTAX

7. 1 Věta jednoduchá, složená a souvětí

Jako věta jednoduchá se definuje jazykový útvar, jemuž dominuje jeden přísudek. Jako věta složená, případně souvětí podřadné, je definován celek obsahující jednu větu hlavní a jednu nebo více vět vedlejších (*Druhý způsob a prostředek, nimž nám to mrtvení snadné a chutné bývá, jest láska a milování Boží.* s. LXXXIX, *Jejímu násilí vyhnouti nemůžeš, proto že smrtedlným si zrozen.* s. XCI).

Jako souvětí v širším slova smyslu je označována syntaktická jednotka složená z několika vět spojených ve vyšší celek, v němž tyto věty vzájemně vstupují do různých vztahů (*Přicházel tedy ke mně/ a čehokoliv potřeboval, sobě bral.* s. LV). V užším smyslu se jako souvětí chápe celek, který obsahuje minimálně dvě věty hlavní, tedy tzv. souvětí souřadné.

7. 1. 1 Větné členy

7. 1. 1. 1 Podmět

Základní formou podmětu je podstatné jméno nebo zájmeno v prvním pádě, případně jiný slovní druh či vedlejší věta v téže funkci. Jedná se o levovalenční syntaktické doplnění přísudku. Jeho pozice nemusí být v českém jazyce vždy vyjádřena (*Jediným ještě svědectvím ten duvod zavru,* s. XXIII). Podmětem se nejčastěji stává agens (*tí Pohanští Mudrci toho svým přirozeným dumyslem dostihli,* s. XIII). V pozici podmětu může stát i patiens (*když se jednou rozum Bohu zprotivil,* s. XI, *ten nám přirozený Adamův hřích... sňat bývá,* s. XII) či recipient (*kteří s Šalomounem Mudrcem dostali Duši dobrou,* s. LXXVII-2).

V této pozici se mohou objevovat různé slovní druhy, v textu jsou to nejčastěji podstatná jména (*Svatí Otcové měřívají,* s. XXII, *člověk bude dokonalejší,* s. XXIII, *všechny věci svou vlastní tíž a lehkost mají,* s. XXIII, zájmena (*jak by kdo mnoho v duchu prospěl,* s. XXII, *někdo tu jednotu... ruší,* s. XXVIII), slovesný infinitiv (*s takovým milo jednati bude,* s. VI, *hnutí mysli skrotiti/ a nad vlastní cti žádostí a vysokomyslností vítěziti a ji sobě podmániti/ jest věc vzáctnější než tělo trýzniti a bičováním i žíni v službu podrobovati,* s. XXIX).

Častý je i podmět v pádě druhém, především v genitivu záporovém (*není v ni více žádných tak vzteklých náruživostí,* s. III, *žádného dne nebylo,* s. LXXXIV-2).

Dalším způsobem vyjádření podmětu je vedlejší věta. S větou řídicí bývá spojena vztažným zájmenem (*Kdo rozkošně chová z mladosti služebníka svyho/ naposledy jej odporného býti pocíti.* s. XX, *Hru tu hrál, kdo říkal,* s. LXXIII).

Z podřadicích spojek je velmi častá spojka *že* (*Z čehož dále pochází/ že čím to poslední mrtvení jest vzátnější a rytířstější; tím také jest nesnadnější a pracnější,* s. XXIX, *Píše se v životech oněch starých poustevníků/ že jeden mladší k staršímu s takovou otázkou přišel,* s. LXXX-2).

Další možností spojení věty řídicí a závislé je tzv. korelativní připojení. Korelativních spojení se v textu objevuje hojně množství. Jedná se o spojení odkazovacího slova zájmeného původu ve větě řídicí a vztažného spojovacího výrazu ve větě závislé (*Kdo svých žádostí neumí na uzdě držeti, ten se jako od vzteklyho koně vláčí,* s. XVII, *Co jest v těchto pozemských/ živelních a mohovitých věcech přirozená tíž neb lehkost/ to v stvoření rozumem obdařeném jest láska neb milování,* s. XXIII, *přichází ti to na mysl, abys se ohledl a zvěděl...*, s. LXI, *Kdo pak koliv toho cvičení pilen bude/ ten uvykne nercili svou vůli mořiti a zapírati...*, s. LXIV, *keraký jest ten/ jenž snášel od hříšníků taková proti sobě odmlouvání,* s. XCIX).

Objevují se ale i věty jednočlenné, neobsahující podmět (*Jak se tedy nejprve rozednilo,* s. XCVIII), a věty s podmětem všeobecným (*ani na tvář Boží v modlitbě nemůže člověk hleděti,* s. VI, *jest nám to tělo jako neskrocený... kuň/ který když na něm sedíme... skáče... kdyžbychom nejvíce pospíchatí měli/ zastavuje se,* s. XI).

7. 1. 1. 2 Přísudek

Přísudek je nejdůležitějším větným členem, drží pohromadě členy ostatní. Jeho prostřednictvím se nějaké substanci přisuzuje určitý znak a zároveň se aktualizuje sdělení.

Slovesným přísudkem se rozumí přísudek tvořený pouze určitým tvarem slovesa (jednoduchým i složeným), tzv. přísudek slovesný jednoduchý (*nečiní rozdílu mezi osobami,* s. XXVIII, *svou krev za nás vylil,* s. XCIX, *proč jest povolal Hospodin třech Králů těchto,* s. VII, *takto u sebe to rozpakovati bude,* s. L), případně kombinací několika sloves, tzv. přísudek slovesný složený. V tomto případě se kombinuje infinitiv slovesa plnovýznamového s určitým tvarem slovesa modálního (*musí... zem srdce svého radlém mrtvení vorati,* s. 1, *musíme se tak k Božským věcem nutiti,* s. V, *se zajisté užívati má sladkost modlitby,* s. VIII, *od modlení dříve přestávati máme,* s. IX, *jedna a taž řeholní osoba nemůže vždycky jednostejná těla trýznění podstupovati,* s. XXXI, *sami sebe a tělo*

své rovně tak **chovati máme**, s. LIV, *Jejímu násilí vyhnouti nemůžeš*, s. XCI) nebo fázového (*zase sem počal jak krásti/ tak kradmo jísti*, s. LV, *počal ho tím pokoušeti*, s. XCIX).

Patří sem i přísudky tvořené pomocným slovesem *být* a přičestím trpným (*hrubě nevhodným a neobyčejným pokušením od zlého ducha třiben byl*, s. XCVIII, *učiněny sou sladké vody*, s. XCIX)

Slovesnému přísudku mnohdy významově odpovídá i spojení vzniklé multiverbizací²⁵. Takovéto predikáty jsou tvořeny slovesem s oslabeným významem a substantivem, které nese hlavní význam (*z jiných vezdejších věcí původ svůj bere*, s. V, *v podezření mají*, s. VIII, *mrtvení v skutek uváděti měli*, s. LVI, *přived' sobě na mysl*, s. XCIX).

Přísudek slovesně-jmenný představují kombinace sponového slovesa s podstatným jménem v pádě prvním (*oumysl... byl Zákonním lidem sloužiti*, s. 1, *věci jsou jako náká zemská pára a hustej dejm vzhuru se vyskytující*, s. IV, *jiné vzteklé žádosti a náruživosti s námi zachazejí neb zachazeti mohou. Z čehož snadně poznati můžeš/ že by ty ovšem tobě mnoho vadili/ a tvoji katanové a trápičové byli*, s. L) nebo sedmém (*to vnitřní v srdci upokojení jest příčinou vši te libeznosti*, s. XXXIV, *někdo byl dobrým Řeholníkem*, s. LVIII, *chceli kdo dobrým Křestianem býti*, s. LIX, *bud' ty třebaš Biskupem, Králem, Papežem, Panovníkem všeho světa*, s. XCI) nebo jménem přídavným v pádě prvním (*smýslův žádosti již v služebnost a poslušenství podrobené, zmrtnené, a upokojené sou*, s. III, *tím take jest nesnadnější a prácnější*, s. XXIX, *hovornější a způsobnější budeš*, s. LXXV, *Mnohem' zajisté oučinnivější jest milost Boží/ než přirození*, s. LXXVII-2, *vody a vlny jakýchkoliv protivenství líbé a příjemné budou*, s. XCIX) nebo sedmém (*uhledáš, že si mnohém nepokojnějším byl*, s. XLIX). Objevují se i kombinace se zájmeny (*k ničemuž není*, s. LXXIV).

Spona a sponové sloveso často nestojí vedle sebe, nýbrž se mezi ně vkládá celá řada dalších větných členů (*druhá Častka jest jaksí obzvláště k oužitku lidí světských/ Pánu Bohu upřímně sloužiti chtějících, zhotovená*, s. 1).

V textu lze narazit i na přísudek několikanásobný, který buď rozvíjí stejné slovo (*jelen potlapavá a bije hady*, s. XXIV), nebo jsou jeho částmi synonyma (*jednotu a lásku*

²⁵ termín: KARLÍK, P. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 276.

Bratrskou ruší a protrhuje, s. XXVIII, v srdci upí a pláče, s. LI, rozsudkem se tak zmužil a očerstvěl, s. XCVIII).

Pod vlivem latiny se velmi často píše přísudek až na konec věty. Mnohdy se tak na konci věty sejdou dvě slovesa (*Pročež se k Elizeovi Proroku na radu, co by dělat **měli, obrátili.** s. VII, Tak že kdo před tím Adamovým pádem Boha více než sebe samého **miloval/ po tom pádu se více než Boha **miluje:** a vždycky v milování sebe a sobě mnoho dobrého chtění jako v nějakém trejbě **chodí/ v žádosti naplnění vlastní vůle pohřizen/ a k tomu nachylen/ a by chťiči a dychtění svému zadosti **činil/ a vášně i náruživosti své/ byť ony rozumu i Bohu právě naproti **byli/ naplnil.** s. XII).*******

7. 1. 1. 3 Předmět

Předmět je pravovalenční syntaktickou pozicí s pevně danou pádovou formou stojící u slovesa či přídavného jména. Pádová forma je určena rekcí řídicího slova, jehož vazbu naplňuje.

Nejčastěji stojí v pozici předmětu podstatné jméno (či jiný slovní druh v téže funkci) ve čtvrtém pádě (***zem** srdce svého rádlém mrtvení vorati/ nezřízené jeho **vášně a náruživosti** překrajovati; **jazyk a jiné smysli** dobře na uzdě držice..., s. 1, *prosím Pobožného **Čtenáře**, s. 2, všechny věci svou vlastní **tíž a lehkost** mají, s. XXIII, zahlazuj a moř ty **hady** nepravosti, s. XXIV, svlekajíce z sebe stareho **člověka**, s. XXV, vyznej mi věrnou **pravdu**, s. LVI, na těle svém zlé **násilnosti** cíti, s. LXXVIII), někdy i ve vazbě s předložkou (*Na **křikání** upomínače nedbá. s. LXXVIII).* Na adjektivu závisí např. předmět ve spojení *jezdce netrpící... kuň, s. XI.***

V této funkci se hojně objevuje i pád druhý, a sice jak v případech, kde stojí i dnes (*dobrými skutky svými Křesťanské **dokonalosti** nabyli, s. 1, abychom tudy **zmužilosti** nabývali, s. IX, abys ztraceného **zdraví** zase dosáhl, s. XLVII, těch svých **skutků** litoval, s. LVI, aspoň se těch **příležitostí** chápej, s. LVII, aby se tak svejch zlejch **náklonností** zhostil/ a sobě potřebných **ctnosti a mravů** uchopil, s. VIII – zde se poznámka týká prvního předmětu), tak v případech, kde dnes spíše stojí pád čtvrtý (*aby neslyšel **Zákona**, s. II, Ach jakého **veselí a pokoje** zažívá horlivý svých zlych vášní mrtvitel, s. LIn), z velké části přispěním genitivu záporového (*nemohli **pokrmův** tvrdých užívati, s. IX, svých **žádostí** neumí na uzdě držeti, s. XVII, nenajdeš... pravé **moudrosti**, s. XXII).***

Předměty ve třetím pádě se rozdělují na přímé a nepřímé podle toho, zda slovesa vyžadují objekt v dativu či zda již sloveso nějaký objekt má a dativ označuje jen adresáta

děje. Přímé v textu zastupují: *učiti bude moudrosti*, s. II, *od přirození svého všem pracem a těžkostem vehejbáme*, s. XLVII, nepřímé: *které se služebníkům Božím přihazují*, s. 2, *vyznej mi věrnou pravdu*, s. LVI. Vyskytují se i adjektiva vyžadujících předmět v tomto pádu (*nejak Bohu podobný*, s. VI, *k té neb oné márnosti je příliš nakloněn/ k veselostem a kratochvílem oddán*, s. VI).

Zastoupena jsou i slovesa vyžadující nebo umožňující doplnění jménem v šestém pádě (*jednáme o mrtvení neb moření*, s. 1, *prve se o vyčištění svého Srdce postarej*, s. VII, *jedna každá po svém cíli a místě dychtí*, s. XXIII, *více dychtiti budeš, po vodách pravdy a pravosti*, s. XXIV, *O Dyogenesovi Mudrci se píše*, s. XLV).

Dalším slovním druhem objevujícím se často v pozici předmětu jsou zájmena. I ona se objevují v pádě druhém (*Mivameť jich zajisté hojně na každý den*, s. LVII), třetím (*nám přirozené spravedlnosti*, s. X, *všem svým, když je přijímal, říkal...*, s. XXV), čtvrtém (*když jej hněv pomine*, s. III, *k životu věčným zachová ji*, s. XLIV, *proto je jaksi nenávidí*, s. XLIV, *láska všechno nesnadné snadné činí*, s. LXV), šestém (*po něm toužiti bude*, s. XXIV), sedmém (*podobně se tedy s námi na modlitbě děje*, s. IV).

Je možné najít i předmět vyjádřený adjektivem (případně zpodstatněným adjektivem) či číslovkou, kde došlo k elipse řídicího substantiva (*Právě sem tehdaž nemocný opatroval*, s. LV, *tyť zajisté jedna druhou líbají*, s. IV).

V textu se vyskytuje i značné množství předmětných vedlejších vět (*Pilně se pak varujte aby snad nebyla obtížena srdce vaše obžerstvím a opilstvím*, s. IV, *když dopouští, aby své zlé žádosti plnil a proztopášně živ byl*, s. XVI, *mohou činiti, co se jim líbí*, s. XVIII, *odtud zajisté poznáš takelis co prospěl*, s. XXII, *udělej co se ti dobré býti vidí*, s. LV, *čehokoliv potřeboval, sobě bral*, s. LV). Některé jsou připojeny korelativně (*takové cvičení nemálo k tomu pomáhalo/ aby někdo vlastní vůli zapíratí zvykl*, s. LXI, *Na tom tedy všechno záleží; aby totižto člověk povstávajících pokušení neposlouchal a jim nesvoloval*, s. LXXVIII).

Velmi časté jsou tzv. vedlejší věty obsahové²⁶ (*píše, že s rozzatou svící v čas polední po rynku města Athenyenského chodil*, s. XLV, *S. Dorotheus učí že by k podstatnému v svatých ctnostech prospěchu a k upokojení mysli nic tak neplatilo*, s. LXI, *zapsáno máme/ že říkával, že kdyby se některýho dne v ničemž nemrtvil/ nic by mu jídlo a pití nešmakovalo; a že kdyby věděl/ že toho dne umře... v stálým zármutku a tesknosti by*

²⁶ O užití podmiňovacího způsobu ve větách obsahových jsem se zmínila v kapitole o slovesech.

život trávil. s. LXXXIV-2, *odpověděl/ že již pot svůj velikýmu Pánu předraze prodal*, s. XCVIII).

Objevuje i spojka *-li* (*Podobně žádáši věděti mnoholi by či málo bylo... podívej se*, s. XCIV). Zde v první větě vedlejší podmínkové *-li* odpadá, ve druhé předmětné nese význam *zda*.

Objevuje se i nominalizace věty vedlejší (*dráždí tě všetečnost tvá k tázání se*, s. LXI).

7. 1. 1. 4 Přísllovečná určení

Přísllovečné určení je větným členem, který stojí nejbliže předmětu. Stejně jako on je závislé na slovesu nebo přídavném jménu, přísllovečné určení ale může záviset i na přísllovečném výrazu. Jedná se o doplnění významu řídicího členu, vyjadřuje různé okolnosti – místo, čas, způsob, míru, příčinu... Může být vyjádřeno různými slovními druhy, nejčastěji příslovci a podstatnými jmény.

Přísllovečné určení místa

Přísllovečné určení místa se dále dělí na statické, odpovídající na otázku *kde* (*v přednějších třech Traktátích jednáme o mrtvení neb moření v sobě zlých vášní*, s. 1, *co nejhoršího a nejchatrnějšího v domě jest*, s. LVII) a dynamické, značící nějaký směr (*z těch příliš mnohých krmí v zhůru do mozku vystupují*, s. IV, *Jdi k Prorokům Otce svýho, a k Prorokům Matky své*, s. VIIIn, *velikou hromadu rumu z jednoho místa na druhé... přenášel*, s. XX, *preč z domu svýho vysílá*, s. XLIV, *sem i tam se vukol ohlídá*, s. XCVI).

Může být vyjádřeno i vedlejší větou (*kus sukna v rukou krejčíře/ který z něho/ kde by mu a jak se líbilo, krajel*, s. XXXV).

Přísllovečné určení času

Přísllovečné určení času situuje sdělení v rámci časové osy (*kterých se Křesťan hned z prvopočátku svého k pobožnému životu obrácení ujímati má*, s. 2, *tohoť ovšem kazdodenně i na přirozených věcech skušujeme*, s. V, *musí z něho napřed vyvanouti*, s. VI, *Nikdy jsem vlastní vůle neprovozoval*, s. XXV, *Ode dnu Jana Křtitele až dosavad*, s. XXVIII, *v čas polední po rynku města Athenyenského chodil*, s. XLV, *Po málo dnech/ přišel ke mne*, s. LV).

Může být vyjádřeno i vedlejší větou (*S. Bernard všem svým, **když** je přijímal, říkal, s. XXV, bychom těm vysmivačům za hříčku a hrůzu byli/ **dříve než** bychom se s nimi v jednání o víru dali, s. XXX, **kdykoliv** tento bratr k tobě přijde, dej mu jisti, s. LV, **Když** v létě v velikém horku cestu konal, říkával, s. LXXXIV-2).*

Příklady na korelativní připojení: (*teprva **tehďáž, když** byl od prsův mateřských ostaven, s. IX, ne **tehďáž** radují, **když** se jim rodiš, to jest, **když** do Řeholi vstupuješ: ne **když** Noviciát a Probu vystáv, do ni zprávně vtělen býváš/ ale raději **když** tě odstaveného vidí, s. IX).*

Přísllovečná určení způsobu

Přísllovečné určení vlastního způsobu

Přísllovečné určení způsobu označuje kvalitu stavů a dějů, nejčastěji pomocí adverbia (*práci mou laskavě přijal, s. 2, Milosrdenství a pokoj se vespolek polibili, s. IV, z toho se snadno odpoví, s. V, obšírně sme o tom vypsali, s. VIII, věrně a čistě člověku k mrtvení dopomáhá, s. X, pilně se v tom... cvičili, s. XX, takové mrtvení bezelstně svědčí, s. XXV, chvalitebně živi býti, s. XXV, mrtviti a tvrdě chovati, s. XLIV), častá jsou i přirovnání (*náruživosti... jako mlhy... do mozku vystupují, s. IV, dle jeho rozkazu, ponoukání a nabádání živ jsa, s. XLV). Objevuje se i vyjádření způsobu sedmým pádem (nazývá se pokáním zevnitřním, s. XXIX).**

Může mít i podobu věty vedlejší srovnávací (*po rynku města Athenyenského chodil/ jako by něčeho pilně hledal, s. XLV).*

Přísllovečné určení míry a intenzity

Základním prostředkem vyjádření míry jsou měrová adverbia (***hluboce** se před Bohem kořice, s. 1, žádost smyslův rozumu **dokonale** poddaná, s. X, **hrubě** pokornej a trpělivej, s. XXII, nemíti habitu **přílišně** rozličnýho, s. XXX, lakomec **nemírně** peníze miluje, s. XLIV, **náramně** prospěje věděti, s. LIII), ovšem není to jediná možnost (***dvanácte tisíc kročeju** od vody bydlil, s. XCVI).**

Při vyjádření vedlejší větou je opět velmi častým prostředkem srovnání (***Tak mnoho** v ctnostech prospěješ/ **jak** veliké sobě násilí učiníš. s. XXII, **Jak** tedy prudce pruchod svůj míti bude mrtvení/ **tak** prudce za ni pospíší dokonalost a Boha milování, s. XXIV, **jako** jelen dychtí po tekutých vodách/ **tak** dychtí duše má po tobě Pane, s. XXIV, **Jako** zlato čím se v ohni častěji přežene/ a lepeji vyškvaří/ čistější a lepší jest, s. XXV, **hned tehďáž takovou** nenávist a zášti k hněvu míti počal, že ho napotom nikdy žádný*

hněvivýho neviděl, s. XLVII). Míru vyjadřují i vedlejší věty obsahující druhý stupeň adjektiva či adverbia a *čím*, ve větě řídicí stojí *tím* (*tím člověk bude dokonalejší/ čím bude s Bohem prostředkem lásky spojenější*, s. XXIII).

Přísluvečné určení prostředku

Označuje prostředek, jehož pomocí dochází k uskutečnění děje (*hromadu rumu... v koši na svých ramenách přenášel*, s. XX, *Pán skrz Ozáše Proroka hrozil řka*, s. LI).

Velmi často se vyjadřuje sedmým pádem (*někdo Duší modlitbou a pobožností obměkčil*, s. VIII, *Vysvědčujet' to Duch Svatý usty Syrachovými*, s. X, *tím příkladem a skutkem se vyučujeme*, s. IX, *skrze hřích prvního Otce Adama... darův pozbyl*, s. XII, *a to mrtvením plníme*, s. XXV, *nás... těmito slovy nabízí*, s. XXVIII, *kajícími skutky krotí*, s. XLIV, *zubami skřípal*, s. XLVI).

Lze nalézt i přísluvečné určení prostředku závislé na adjektivu (*naše přirození jest tak hříchem zraněné a zohavené*, s. XII).

Přísluvečné určení výsledku děje a účinku

Přísluvečné určení výsledku děje označuje přímo jev, substanci, která vznikne jako následek nějakého děje (*paměť se v tulačku a v pravý fífidlo obrátila*, s. XII, *láska všechno nesnadné snadné činí/ a hořkost v sladkost obrácí*, s. LXV).

Přísluvečné určení účinku se velmi podobá přísluvečnému určení míry a výsledku děje. Stejně jako PU výsledku děje pojmenovává výsledek či následek určitého děje či činnosti, ovšem abstraktně pojatý (*naše přirození jest tak hříchem zraněné a zohavené/ že již nechodí po tak přímé cestě/ jako prv chodilo*, s. XII).

Přísluvečné určení původu a původce

Označuje materiál, z něhož je něco utvořeno, východisko k vzniku nějaké substance či pojmenovává původce nějaké skutečnosti. V tomto případě jedná o věty v pasivu, kdy je původce děje odsunut z pozice podmětné do funkce přísluvečného určení. V této pozici se často objevují substantiva v genitivu po předložce *od*, používané zřejmě díky vlivu němčiny (*vydané od Ctihodného Kněze Patera Alphonsa Rodericia*, s. 0, *přeložené od Kněze Jiřího Constantia*, s. 0, *aby se pohodlně od jednoho každého v skutek uváděti mohli*, s. 2, *od pejchy a marné chvaly pokoušen*, s. XX). Objevuje se i vyjádření instrumentálem (*vydaným Majestátem a Mandátem*, s. XL).

Přísluvečné určení zřetele

Přísluvečné určení zřetele má mnoho rysů společných s určením způsobu, ale nese v sobě srovnání vůči jiné skutečnosti, udává, vzhledem k čemu platí to, co označuje větný člen, k němuž se vztahuje (*Všichni vesměs Teologové v tom učení Velebného Bedy následují*, s. XII).

Kauzální přísluvečná určení

Přísluvečná určení kauzálního charakteru jsou v českém jazyce primárně vyjadřována vedlejšími větami, sekundárně i přísluvečným určením. Rozlišuje se několik typů – přísluvečné určení příčiny a důvodu, účelu, podmínky, přípustky.

Přísluvečné určení příčiny

Přísluvečné určení příčiny předpokládá existenci dvou dějů, z nichž jeden je motivován existencí druhého (*Když někdo na noc svůj žaludek přeplnil/ nemůže spáti/ ani jakéhokoli odpočnutí užítí*, s. IV *Poněvadž mrtvení jest nejpřednější věc, příčina, způsob a nástroj... za dobré soudím již dále v jistých věcech a příčinách okázati*, s. LVI, *Jejímu násilí vyhnouti nemůžeš, proto že smrtedlným si zrozen*, s. XCI).

Přísluvečné určení účelu

U přísluvečného určení způsobu je sledován cíl, k němuž je zaměřen prezentovaný děj (*pro zachování jich mnoho zlého podstupuje*, s. XLIV, *pro větší dobré své duše/ jako i k dosažení dokonalosti a spolu života věčného/ musí se tělu mrtviti*, s. XLIV, *k životu věčnému zachová ji*, s. XLIV, *musi býti nercili pro tvůj vlastní pokoj/ ale i pro dobrý příklad a vzdělání tvých bližních*, s. LVII).

Pro vyjádření vedlejší větou je typická spojka *aby* (*Vojna se proto držívá/ aby pokoj učinila*, s. IV, *K tomuť se zajisté užívati má sladkost modlitby a lásky Boží líbeznost, aby se totižto tak trpkost a nesnáž samého sebe obsažená ztenčovala/ a abychom tedy zmužilosti nabývali*, s. IX, *Však nicméně aby toliko žádosti a vůli své učinil zadosti/ nic na to nedbá*, s. XIX, *Divný toho příklad zaznamenal S. Dorotheus.../ aby všem bratřím v jich pokušení pomocníkem byl*, s. LV, *křemeničko do střevic sobě kládl, aby na něm chodě pochejřů sobě a až do krve bolestných dírek v nohách nadělal*, s. LXXXIV).

Přísluvečné určení podmínky

Přísluvečné určení podmínky stanovuje okolnost, která je nezbytná pro splnění nějakého děje či stavu.

Velmi často se objevuje v podobě věty vedlejší (**Když některý Křesťánský Pán blíž Turek své panství mající/ nějakého zajatého Turka za chlapa a v poddanosti má/ ten ho proti Tureckému vojsku do pole táhna s sebou nebere**, s. XXI, *Všech dnův věku našeho jest lét sedmdesáte: **pakli** kdo jest mocnějšího přirození, osmdesáte lét*, s. XCIVn).

Velmi častá je spojka **-li** (**budeli** to velmi syrové a vlhké/ jak prosím mnoho a dlouho musí pod ním jiný oheň hořeti a s nim práci míti, s. VI).

Objevují se i případy vedlejší věty podmínkové připojené paratakticky (**Chceš Boha viděti: prve se o vyčištění svého Srdce postarej/ abys coby se koliv v něm Bohu nelíbezného nalezlo/ obmyl.**, s. VII).

Přísluvečné určení přípustky

Přípustka, někdy také označovaná jako neúčinná příčina, označuje takovou okolnost, která je pro uskutečnění určitého děje či stavu hodnocena jako nepříznivá, která by mohla jeho naplnění dokonce i zabránit, ale z nějakého důvodu se tak nestane (*že dle pravdivého Lidí učených vyskoumání/ Duše naše/ **ačkoli** v skutku jest jediná, a z hruba mluvě nedílná/ však nicméně subtylněji to považuje, má v sobě dvě mocnosti*, s. X, *A **ač** se sice všichni vesměs duchovní lide mrtvení oddávati mají/ nicmáně ti jsou k tomu více zavázání/ kteří dle svýho zákona a utanovení o spasení svých bližních pečují*, s. XXVI, ***Ačkoliv** všem služebníkům Božím takové mrtvení bezelstně svědčí a náleží/... však nicméně řeholní lidé více a toužejí ujímati mají*, s. XXV, *A **byť** se mu krásně dle jeho vůle stalo/ ještě se neupokojí*, s. L).

7. 1. 1. 5 Doplněk

Doplněkem je větný člen závislý na přísudkovém slovesu, ale současně přináší informaci i o substantivním výrazu (v pozici podmětu, předmětu či přísluvečného určení), který je participantem onoho slovesa. Nejčastěji se vyjadřuje jménem přídavným (*proč se ji tak **nerádi** chápáme*, s. V, *modlitbu **těžkou a pracnou** býti cítíme*, s. V, *Každý **rád** s sobě podobným jedná*, s. VI) nebo podstatným (*již s tebou **jako s Mužem Duchovním**... jednati může*, s. IXn, *S. Dorotheus/ v svém Klastěře **za Otce Duchovního** vystavený*, s. LV, *keré*

všechny za nejlepší své **přáteli a pomocníky** počítal, s. LXXXUV-2), slovesným tvarem (*Tázán... upřímně odpovídal*, s. XXn).

Jako doplňky jsou chápány i přechodníkové tvary (*Pán skrz Ozáše Proroka hrozil řka*, s. LI).

7. 1. 1. 6 Přívlastek

Přívlastek je vždy jen doplněním řídicího slova substantivního charakteru v pozici jakéhokoli větného členu a tvoří s ním rozvitý větný člen. Z toho důvodu stojí zpravidla co nejbližše syntaktickému substantivu. Protože není vázán na přísudek, nemůže se nikdy stát členem základové větné struktury.

Z hlediska formálního se rozlišuje přívlastek shodný a neshodný. Přívlastek shodný se shoduje s řídicím slovem v gramatických kategoriích rodu, čísla a pádu. V současné češtině stojí nejčastěji před slovem, které rozvíjí, v barokním textu to ale pravidlem není, často se vyskytuje i v postpozici (*v těchto pozemských/ živelních a mohovitých věcech*, s. XXIII, *X s syny lidskými*, s. VI, *věci tělesné očima svýma dobře viděl*, s. VII). Nejčastěji je vyjadřován adjektivem (*aby se tak srdce od tělesných žádosti odloučilo*, s. VI, *Blažený pak Borgia slyše o někom*, s. XXIII) či zájmenem (*přede všemi věcmi zem srdce svého rádlém mrtvení vorati*, s. 1, *dobrými skutky svými*, s. 1, *v tom přeblahosladeném stavu nevinnosti*, s. X).

Přívlastek neshodný stojí dnes za řídicím jménem, v textu se ale velmi často objevuje i v antepozici (*to mysly a srdce upokojení*, s. VII, *lásky Boží libeznost*, s. VIII, *hned všech svých tehož klaštera spolubratří k sobě povolav*, s. XCVIII, *X Hospodin Zastupův*, s. VII, *sladkost modlitby*, s. VIII). Nejčastěji je vyjadřován substantivem v druhém pádě (*rádlém mrtvení vorati*, s. 1, *na způsob rozšafných voráčů*, s. 1) či předložkovém pádě (*po cti a chvále dychtění*, s. IV, *pečováním o tento život*, s. IVn).

Mezi přívlastek a jméno řídicí mohou být vložena další slova (*všichni dokonce Národové požehnání dostati měli*, s. IX *ten nám přirozený Adamův hřích*, s. XII, *v onom Patryarchy Jakoba s Anjelem přes celou noc potejkání a zápasení*, s. X).

Z hlediska funkčního se rozlišuje přívlastek volný a těsný. Přívlastek volný přináší informaci, která není nutná pro pochopení obsahu řídicího slova (*ani človíčka není, jakkoli v mrtvení se vycvičeného, ješto by něčeho k obřezování neměl*, s. LXXXI-2), přívlastek těsný omezuje význam syntaktického substantiva, beze změny významu jen nelze z věty vynechat (*vyhleděl sobě místo k obydlí pohodlné*, s. XCVI).

Zastoupeny jsou i příklady na přívlastek několikanásobný (v *pohnutý a zkormoucený vodě*, s. VI) a postupně rozvíjející (*ňáká těžká zemská pára*, s. IV). Přívlastek postupně rozvíjející bývá často rozdělen, takže část stojí před řídícím substantivem a část za ním (*chatrnou práci mou*, s. 2).

Objevuje se i vedlejší věta přívlastková (*Příklad dejme na dřevě které chceme v oheň obrátiti*, s. V, *na radu, co by dělat měli*, s. VII, *Tot' jest pravidlo a míra/ na kterou jednoho každého ctnost/ a v duchu prospěch Svatí Otcové měřívají.* s. XXII), často připojena korelativně (*nešťastný a nebezpečný takových lidí stav byl/ kteří to sobě za vezdejší blahoslavenství pokládají, že mohou činiti*, s. XVIII, *abychom od toho nedostatku neb zlé vášně počali/ který jest nám nejškodnější, a té ctnosti nabyti hleděli/ které nejvíce potřebujeme*, s. LVI). U vztažných zájmen dochází často ke kumulaci postfixů (*mrtvení/ kteréžto jest potřebné zhotovení a příprava k modlitbě*, s. V).

Do věty přívlastkové mohou být vloženy další věty přívlastkové, kterými je tato závislá věta rozvíta (*Sem přináleží i příčina ta/ že ustanovavše Tovaryšstvo naše právě času toho/ když Luteránské Sektářství povstávalo a staré Řeholníky s jich oděvem sobě v posměch bralo/ abychom my tomu uhnuli.../ svedčilo nám nemíti habitu přílišně rozličného*, s. XXX).

Objevuje se i spojka *-li* ve významu *zda* (*Vidiš v domě něco nového/ dráždí tě všetečnost tvá k tázání se kdo by to přinesl/ daremli se, či za peníze dostalo*, s. LXI).

Přístavek

Přístavek (apozice) je dodatečně připojená část věty sloužící k doplnění, konkretizaci sdělení. Jedná se o volně připojený shodný přívlastek, jehož základem je podstatné jméno. Většinou je dále rozvítený a stojí za řídícím substantivem. Ocitá se v hraničním poli mezi predikací, koordinací a determinací (*Král Izraelský, sám v sobě bezbožný a Modloslužebník*, s. VII, *Svatý Augustýn převeleslavný Svatého Písma Doktor*, s. XXVIII, *Goliáše hrozné postavy bojovníka*, s. LXXII, *cytara z mnohých strun způsobený muzický nástroj*, s. LXXXII-2).

7. 1. 1. 7 Komplexní větný člen

Členy této apoziční skupiny stojí na stejné úrovni, zauímají tutéž syntaktickou pozici ve formální struktuře věty (*se mu Pán Bůh viděti dá*, s. VI, *k Elizeovi Proroku*, s. VII, *O Dyogenesovi Mudrci se píše*, s. XLV, *Blahoslavený náš Otec František Borgia*, s. LXV, *v Krystu Ježíši Pánu našem*, s. XCII, *Bratru Laikovi Rodulfovi*, s. CVI).

7. 2. Souřadné spojení větných členů a vět

Souřadným spojením se rozumí spojení dvou či více jednotek (vět, větných členů, případně součástí větných členů) stojících na téže syntaktické úrovni. Mezi těmito jednotkami dochází k různým vztahům.

7. 2. 1 Poměr slučovací

Poměr slučovací se vyskytuje ve větách, které vyjadřují pouhou sounáležitost svých obsahů.

Nejčastější spojkou mezi větnými členy je *a* (*přilišná vlastní láska a žádost*, s. IV, *nebyla obtížena srdce vaše obžerstvím a opilstvím/ a pečováním o tento život*, s. IV, *která se s mrtvením nespříznívá a nespřáhá*, s. VIII, *našeho Mistra a Vůdce*, s. LXXXIII-2). Spojka *a* převládá i v textových spojeních (*Abychom pak te věci gruntovně vyrozuměli/ a o ni podstatně mluvili*, s. X).

Spojka *i* se objevuje jen mezi větnými členy (*vášně i náruživosti své... rozumu i Bohu právě naproti byli*, s. XII, *on toho jakkoliv hrubě a stále žádal i prosil*, s. LIV, *takové mrtvení nám bude i snadnější, i libější, i užitečnější, i oučinnější, i s větší naší dokonalosti*, s. LXV, *dnem i noci*, s. LXXXIX).

Z dalších spojovacích výrazů je zastoupen *rovně jako* ve významu *stejně jako* (*Rovně jako pole když ouhorem leží a jako odpočívá trní a hloží a bodláčí a koukol i jiné neužitečné byliny plodí*, s. XXII), *ještě* (*Jediným ještě svědectvím ten duvod zavru*, s. XXIII), *dáleji* (*Dáleji zde znamenati sluší...*, s. XII), značení ve smyslu *zaprvé, zadruhé...* (*Podruhé i toto se věděti a za věrnou gruntovní pravdu držeti má*, s. XIII).

Z dvojitých spojek se objevuje např. *jak – tak* (*jsouce k tomu toliknasobně jak od Písma svatého, tak od Svatých Otcův napomináni*, s. IX, *kterému se jak Lidé tak Anjele diviti budou*, s. LXXIII), *jako - tak* (*Jako v pohnutý a zkormoucený vodě žádný tvářnosti své/ ani čeho jiného může viděti: tak ani na tvář Boží v modlitbě nemůže člověk hleděti/ aniž se mu Pán Bůh viděti dá*, s. VI), *ani – ani* (*ani on sám sebe neposlouchal/ ani tělo a náruživosti své po vůli míti nemohl*, s. XII, *Jist zajisté sem/ že ani smrt, ani život, ani Anjele, ani Knížátstva, ani mocností, ani nastávající věci, ani budoucí, ani síla, ani vysokost, ani hlubokost, ani jaké jiné stvoření bude nás moci odloučiti od lásky Boží*, s. XCII).

Ve větách záporných se používá spojka *ani* (*chceš věděti proč bys se náramnou žízni svaté dokonalosti nepodněcoval/ ani nesmírnou laskou Boží neplápolal*, s. XXIV, *Což bez pochyby není pravá nenávisť/ ani nedostatek lásky*, s. XLIV).

Mezi větami, z nichž první obsahuje zápor a druhá je svým významem též záporná, stojí spojka *ani* nebo *aniž* (*nepohleděl bych na tě, ani popatřil*, s. VIII, *nebo ste ještě nemohli pokrmův tvrdých užívati/ aniž nyní můžete*, s. IX, *Aniž mu potřebí jest ptáti se/ chtěli bys toto neb ono dělati/ hotovli bys byl takový a takový jeho rozkaz vykonati*, s. XXXVI, *Nebť kuň zustává koněm, aniž kdy koňské povahy ztratí*, s. LXXXIII-2).

Častá jsou i spojení asyndetická (*Ach kde tě pak posledně ten tvůj odpůrce, ten bujný a neskrocený kuň... hodí, do jake louže tebou povrhne!* s. XVII, *Tať zajisté nerozdílnovlnost/ to hotové poslušenství/ to sebe samých v ruce a pod zprávu Vrchního oddání, to vnitřní v srdci upokojení jest příčinou vši te libeznosti, toho lehkého a libého v Řádu našem života*, s. XXXIV).

7. 2. 2 Poměr odporovací

Poměrem odporovacím se dává najevo, že mezi obsahy jednotlivých vět došlo k určitému nesouladu, a tedy je nelze pouze jednoduše postavit vedle sebe. Obsah druhé věty se konfrontuje s obsahem věty první, stojí v rozporu s ním nebo ho omezuje.

Nejčastější spojkou je *ale* (*nepostačí je rozpáliti a ohněm změkčiti; ale musí se také hned kladivem tlouci*, s. VIII, *Neboť nečiním toho dobrého, což chci: ale činím to zlé, čehož nechci*, s. XI, *ne jeden každý co by svýho bylo hledajíce/ ale toho co by i jiných bylo*, s. XXVIII, *tam není pracování, ale chutnání*, s. XC, *žádné dobré ourody on nevydává; ale samé hloží a trní bodláčí a kopřivy plodí*, s. LXXXIII-2, *Živť sem pak již ne já, ale živ jest ve mne Krystus*, s. XCI) a však nicméně (*Adamův hřích... svátosti Křtu Svatého sňat bývá; však nicméně to žádostí našich proti rozumu a Bohu povstání a se zprotivení... se nezpokojívá*, s. XIII, *pro zachování jich mnoho zlého podstupuje; však nicméně vidáme/ že je stráci a přeč z domu svýho vysílá*, s. XLIV, *nemalou potřebu mrtvení býti vidím/ však nicméně když nesnáz a práci tehož považují/ hrozím se, a zpátkem coufám*, s. XLVII). Objevuje se i *a* (*Očekával sem aby nesla hrozny/ a ona vynesla plané víno*, s. XXIII) a další spojovací výrazy (*jsouce též modlitba nám tak užitečná a potřebná/ nicméně se tak obtížná a nepříjemná byti zdá*, s. V).

Po záporné větě se velmi často objevují spojky *nýbrž* (*on sám Stvořitele svýho a Pána poslouchati nechtěl...; nýbrž ústavičně v sobě samým bojé, smyslův rocení*

a zprotivení cítil, s. XII, *jsa však ten ne pravej, nýbrž vymyšlenej a falešnej pokoj*, s. LXXIX-2), *anobrž (Pročež nemáš se čím chlubití žes mírného a libého přirození/ ani čím jiné tupiti, že sou snad přirození bouřlivého a nevhodného. Anobrž měl bys se raději z toho hanbiti a kořiti*, s. LXXVIII-2), *alebrž (Nepravím pak že by dokonalost naše právě a sprostě dle své vlastní bytnosti a podstaty na mrtvení záležela; alebrž na lásce a milování Boha*, s. XXIII, *Mrtvení není sebe samýho nenávidění; alebrž opravdové... milování*, s. XLI, *nečině co Bůh neb Vrchní tvoji míti chtěli; alebrž cos ty sobě vyvolil*, s. L, *nemáme o ctnosti a v duchu prospěchu z toho souditi, že se někdo zevnitř pokojným a vážným a jakýchsi líbezných mravů býti vidí; alebrž raději z toho, že sobě někdo mnoho a těžkých násilí činil*, s. LXXVIII-2).

Další možností je např. *naproti tomu (upí a pláče: naproti pak tomu povrchně jako lkající a mrtvením svých oudů na oko zašmouřený/ vnitř sebe vesel jest*, s. LI).

7. 2. 3 Poměr stupňovací

Vyjadřuje-li druhá věta jinou míru obsahu či závažnosti než první, používá se poměr stupňovací. Vyjadřuje se spojkami *i* (*týž člověk i těla svého nenávidí*, s. XLII), výrazy *nercili – ale ani, nercili – ale i* (*kdo tělesným žádostem po vůli bývá/ nercili není živ dle ducha/ neb duchovně/ ale ani dle rozumu neb rozumně*, s. XLV, *že bychom nercili trpělivě, ale i rádi a ochotně všechno nám protivné přijímali*, s. LXIV, *opravdové/ nercili Duše/ ale i těla milování*, s. XLI, *Všichni tedy mrtvení potřebujeme/ nercili tí, ješto od přirození tvrdí a bouřliví sou/ ale i tí ješto dobrého, mírného, snadného a pokojného přirození bývají: ne samí nedokonalí a počáteční Nováci/ ale také staří a v prospěchu Duchovním mnoho dospěli: a netoliko kteří Boha někdy hrubě urazili/ ale také kteří se mu vždycky líbili*, s. LXXXIII-2), *ba, ba i (ba... sama Svatost Papežská*, s. XL, *mu vinšuje a žádá/ ba i k skutečnému toho dosažení napomáhá*, s. XLII), *nerciliby – alebrž (Řád náš nerciliby Řádem nebyl; alebrž slušně by největší neřád u celého světa slouti mohl*, s. XXXIV).

Ve druhé větě se často používá *ano* v kombinaci s *i* (*Jakkoliv veliký užitek/ ano i nemalou potřebu mrtvení býti vidím*, s. XLVII, *a vše lehké a snadnícké, ano i líbezné činí*, s. XC), případně se kombinuje *ne* v první větě a *ale i* ve druhé (*ne samou vodu/ ale i vůli svou Král Bohu v obět dal*, s. LXXII).

Tento vztah se dá vyjádřit i dalšími lexikálními výrazy (*Nad to ještě vejše potřebí jest každému mrtvení pro jednoty a bratrské lásky zachování*, s. XXVIII, *Mnohém pak více*

takové pokuty neplodnosti mají se ti oddávati, kteří se vysmívají... a ještě více, kteří jim to vytejkají, s. LXXIII).

7. 2. 4 Poměr vylučovací

Obsahy spojené tímto poměrem se navzájem vylučují – buď platí jedna možnost, nebo druhá, platnost obou současně je vyloučena. Často zastoupenou spojkou je *neb* (*k té neb oné márnosti je příliš nakloněn, s. VI, Kdo nás odnaučí od lásky Krystový: zdali trýznění, neb uzkost, neb hlad, neb nahota, neb nebezpečství, neb meč, s. XCII, při jeho loži ustavičně stála neb seděla, s. LXXXIX*), či (*Podobně žádáši věděti mnoholiby či málo bylo, s. XCIV*), *aneb* (*ne tak pro větší dokonalost aneb pro podniknutí většího pokání/ jako pro vyhnutí se pracem, s. XLI*).

Z dvojitých spojek se často objevují *bud'* – *neb*, *bud'to* – *neb*, *bud'to* - *nebo* (*v nás bud'to žádného místa neměla, neb v malé vážnosti nám byla, s. XXXIII, od nas bud'to do světského nebo do kterýhokoliv jiného Řeholního stavu, s. XL, bud' se ti ony od Vrchního... nebo od spolubratří tvých/ nebo odkudkoliv ti přicházeli, s. LVII, všech nesnází přemáhání bud'to dokonce tratili/ neb mnoho v ni oslábli a zastydli, s. LXXXIII-2*), *bud'to* – *bud'to* (*oniť se zajiste bud'to oděvem od jiných světských lidí dělí, bud'to příkrosti života z strany jídla a pití, s. XXXIII*).

7. 2. 5 Poměr příčinný, důvodový a vysvětlovací

Poměr příčinný stojí mezi větami, z nichž věta připojená spojkou vyjadřuje příčinu, důvod děje či stavu popisovaných v druhé větě. Častější je ale příčina spojená s vysvětlením.

Důvodový vztah vyjadřuje postfix *-ť* (*Kdo odvráci ucho své aby neslyšel Zákona, zlořečená bude modlitba jeho. Nikdyť se zajisté modlitba tvá Bohu nelíbí/ jestli přikázají jeho nezachovááš. s. II, odpust mi Otče/ jáť nevím proč to dělám, s. LVI, nezpejchej proto/ ani se nad jiné vynášej: nenít' to zajisté tvá ctnost, které bys sobě práci svou osobil, s. LXXVIII-2*). Výraz *zajisté* posiluje důvodový vztah.

Nejčastější spojkou je *neboť* (*ještě se neupokojí: neboť takto u sebe to rozpakovati bude, s. L, a tu teprv více dychtíti budeš, po vodách pravdy a pravosti: neboť hned na sobě pocítíš žízeň milé ctnosti a dokonalosti, s. XXIV, vezmi to jestli se ti líbí/ neboť tu nic mého vlastního není, s. XXXIX, zdráví své nad onoho více miluje; neboť pro zachování a*

nabytí ho nestěžuje, s. XLIII, modli se za mně/ **nebot'** kradu a jím, s. LV), případně *nebo* (musíme se pak k Božským věcem nutiti/ jako psičkové na řetěz k bidlu přivázání. Čehož jiná příčina není krom nyní přivedená. **Nebo** modlitba sama od sebe těžká není; ale mrtvení..., s. V, Tohoť ovšem každodenně i na přirozených věcech skušujeme: **nebo** snadno jest jednu živelní věc v druhou obrátiti, s. V). Časté je i *nebt'* (vlastně svoji katané učinění: **nebt'** jest jim důvodně prokázal/ že by ti takoví sami svých těl v skutku nenaviděli a jich katané byli, s. XLIII, hrozím se, a zpátkem coufám; **nebt'** mi se zdá, že k tomu nestačím, s. XLVII).

7. 2. 6 Poměr důsledkový

Spojkově připojená věta vyjadřuje důsledek děje či stavu popisovaných ve větě předcházející. V textu jsou doloženy např. spojovací výrazy *tak* (Stvořils nás o Bože k sobě: a **tak** nemá pokoje srdce naše, s. XXIV), *sice* (svedčilo nám nemíti habitu přílišně rozličného od jiných poctivých světských kněží; **sice** bychom těm vysmívačům za hříčku a hrůzu byli, s. XXX), *proto* (semť já Anjel Páně/ a **proto** přicházím, abych kroky tvé na této cestě počítal, s. XCVII), *pročež* (**Pročež** také S. Basilius ten prostředek náramně vychvaluje a užívati ho poroučí, s. XCIV), *protož* (a vlastnímu přirození náramně odporné býti zdá; **protož** aby to někdo sliše sebez nezastesk a odtud sobě příčiny k zoufání... nevzal, s. XLI).

Důsledek vyjadřuje i výraz *odtudž* (**Odtudž** dále velikého povážení hodná a od S. Bonaventury znamenáná věc nasleduje, s. XXXVI, neníť to zajisté tvá ctnost,... ale jest jakás sprostá a přirozená dobrotá, malé pochvalí hodná. **Odtudž** nemáme o ctnosti a v duchu prospěchu z toho souditi, že se někdo zevnitř pokojným a vážným... býti vidí, s. LXXVIII-2, **Odtudž** také všechněm Svatým ten prostředek nasledování Krysta Pána při cvičení se v ctnostech, vždycky k užívání byl. s. C).

Další vyjádření důsledkového vztahu: **Pro tu příčinu** Svatí Lidé tak samí sebe a těla svá v nenávisti měli a zapírali: **a odtud** se v nich duch mrtvení a kajicnosti tak rozhorlival, s. XX.

7. 3 Další syntaktické útvary

Větný ekvivalent

Větnými ekvivalenty jsou nazývány konstrukce neobsahující sloveso ve tvaru určitém. Váží se na aktuální kontext či komunikační situaci, ve které se realizují. V textu ho zastupuje např. zvolání *ach hanba!* s. XLV.

Perioda

Perioda je specifický typ složitého souvětí. Skládá se ze dvou částí, předvětí a závětí, jež jsou od sebe odděleny dvojtečkou, k vnitřnímu členění částí se užívají další interpunkční znaménka. Klasická, souměrná perioda se v textu neobjevuje, lze nalézt jen její „modifikace“ (*Když někdo na noc svůj žaludek přeplnil/ nemůže spáti/ ani jakého odpočínutí užiti: nebo husté vlhkosti a jako mlhy z těch příliš mnohých krmi v zhuru do mozku vystupují/ tak jej nepokojíce/ že ním přes celou noc sem a tam zmítají/ a usnouti mu nedají.* s. IV).

Vsuvka

Parentezí je chápána věta, která je vložena do nějaké věty. Od ostatního textu se odděluje interpunkčními znaménky a není s ním ani v žádném syntaktickém vztahu. Přerušuje hlavní promluvovou linii a něco k ní dodává. Souvisí s ní tedy sémanticky.

Příklady: *Opat Izák, jakž kastyán svědčí, to takovým podobenstvím vysvětloval,* s. VII, *Jáť se mu před Archou Páně skákajícimu (jako sprostí a zavržení Lidé dělávají) více divím,* s. LXVII, *Když Synové Izraelští, jakž se v 2. Kníže Mojžíšové v 15. Kap. vypravuje, po poušti bloudíce přišli do Mara,* s. XCIX

Spojení textové

Textové spojení, tzv. „přes tečku“ je velice časté. Souvisí to zřejmě s celkovým pojetím interpunkce, která slouží především jako pomůcka pro řečníka. Pro názornou ukázkou jsem se rozhodla přepsat část textu, na níž je to zvláště patrné.

Naposledy pro závěrek té Druhé Částky učíme/ jak bychom sek Přijímání Velebné Svátosti strojili/ a jakýho užitku z toho nabývati měli. V kterýchžto věcech tak pokračujeme/ aby se pohodlně od jednoho každého v skutek uváděti mohli. A ovšem k tomu sem nejvíce v skládání této Knihy prohlídal a směřoval. Protož prosím Pobožného Čtenáře/ aby tu chatrnou práci mou laskavě přijal: nepochybuji že skrze ní/ a pomoci některé dobré od

Pána vnuknuté a posilňované žádosti nad vzteklosti svých nezřízených vášni svítězí/ a jakési v slovích prozřetelnosti, v skutcích tichosti a vážnosti,... pomoci nybýde, s. 2.

8. VÝZNAM NĚKTERÝCH POJMENOVÁNÍ

Ačkoli tato práce není zaměřena na rozbor lexika, není možné opomenout vysvětlení významu některých pojmenování. Proto jsem na samotný závěr této práce zařadila tento malý „slovníček“. Tato kapitola se opírá především o Jungmannův slovník.

Láska X milování

Důsledně je dodržován rozdíl mezi slovem láska, tedy citem, který člověk sám cítí, a milováním, coby citem, který pasivně přijímá (*kterí se z lásky jeho milování od rozkoší světských a tělesných žádostí proti duchu bojujících, oddělili*, s. III).

Vnitř X uvnitř

Slovo *vnitř* znamená uvnitř (*Nebud'te podobní hrobům zbilným/ kteříž ač se zdají zevnitř krásní; ale vnitř sou plní kosti umrlčích i vši nečistoty*, s. LXVII), kdežto *zevnitř* zvnějšku (*Prvním se tryzní a skrocuje tělo a nazývá se pokáním zevnitřním*, s. XXIX), vedle něj existuje i slovo *vně* (*aby samý duch váš do Kláštera vcházal/ tělo pak vně zustavalo*, s. XXV).

Vojenský X vojanský

Ani zde se nejedná o substantiva. Výraz *vojanský* označuje něco nepřátelského, škodlivého (*vojanske diví masso v ráně rostoucí*, s. VI), kdežto význam slova *vojenský* je totožný s významem současným (*veškeren jejich vojenský lid žízni hynul*, s. VII).

U následujících slov uvádím pouze jejich význam a příklad z textu.

bestiák, bešták – šelma (člověk), od latinského slova *bestia* (*ne člověkové neb lidé/ale hovada neb beštáci byli*, s. XLVI)

bezhrdlí – smrt (*abychom se jak ku brání na sebe vojanské braně a odění proti takovému nepříteli popudili; mnoho nám pomůže vyrozuměti/ jak by on o naše bezhrdlí a věčné zlé stál*, s. XVI)

cizorálek – nožíček (*cizoralek, že není dosti ostrý*, s. LXXIV)

číhař – ten, kdo číhá (*majít' obyčej číhaři volavé ptáky*²⁷, s. LXXVI)

²⁷ Volavým ptákem je chápána návnada na čihadle.

fifidlo – nestálý, vrtkavý člověk, větroplach (*paměť se v tulačku a v pravý fifidlo obrátila*, s. XII)

folkovati – nadměrně něco povolovat, tvářit se, že nevidím (*týž člověk i těla svého nenávidí/ poněvadž svým jemu folkováním toho dovádí, že ono věčnou škodu a trápení nesti musí*, s. XLII)

frejmarčiti – směňovat zboží za zboží (*Trhové, prej, vezdejší a frejmarčení*, s. XCIV)

haklík – háček k zapínání (*pod podobnou kuklou svy hakliky připínali*, s. XL)

jazyk sem a tam jako špačky rozpouštějící, s. LI - žertovat

kartiti se – něco zkazit, splést (*nebo co prosím na světě jest ješto by se nekartilo*, s. XLVIII)

kosíř – nástroj, jímž zahradník klestí (*Ach kyž kosířem mrtvení všechny takové tělesných smýslův náruživosti a vejstřelky zutínáme*, s. XXIV)

křikání – křik, povyk (*Na křikání upomínače nedbá*, s. LXXVIII)

obojek – límec u šatů (*krajel a flekoval/ bud'to rukávy, nebo obojek, nebo podolek*, s. XXXV)

pulpit – pult (*v komoře své neb v truhle/ neb v pulpitě ničeho dokoncepod zámkem míti nesmíme*, s. XXXIX)

přepanošiti – převýšit, být vzácnějším (*tak bláznivě sobě před Bohem a jeho Anjeli počíná/ kdo se tělu svému přepanošiti dává*, s. XLVI)

rozšafný – opatrný, moudrý, prozřetelný (*na způsob rozšafných voráču*, s. 1)

třebě – nýtek (*a vždycky v milování sebe a sobě mnoho dobrého chtění jako v nějakým trejbě chodí*, s. XII)

upšíti – způsobit někomu něčím bolest, dotknout se ho (*cokoliv odjinad k sobě přicházeti vidí/ toho se bojí aby jej neupšílo*, s. L)

výminka – výjimka (*beze vší výminky a výmluvy*, s. XXXIX)

ZÁVĚR

Konstancův překlad Rodericiova traktátu *O mrtvení se* má nepochybně celou řadu jazykových kvalit. Ve své práci jsem se je pokusila zachytit, ale podotýkám, že v žádném případě není vyčerpávající, protože upozorňuje především na typické znaky českého jazyka z období sedmnáctého století.

Traktát je tištěn převážně frakturou, pouze některé výrazy a poznámky po okrajích textu latinkou. V tisku se objevuje několik typů číslování. Stránky jsou číslovány římskými číslicemi v horních vnějších rozích, k tomu ale navíc přistupuje i značení na některých lichých stranách přímo pod textem uprostřed, které sloužilo pro potřeby tiskařů. Pro řadové číslovky uvnitř textu, jsou-li zapisovány číslicemi, slouží číslice arabské.

Psaní velkých písmen v textu značně kolísá, stejně se tomu děje i v oblasti kvantity samohlásek a pravopisu obecně. Některá slova se vyskytují v textu v několika různých variantách zápisu. Již zmiňovaná rozkolísanost v délce jak v koncovkách, tak kořenech slov, je pro období baroka typická.

V oblasti tvarosloví lze nalézt řadu jevů, které se v současném jazyce buď již nevyskytují, nebo se v něm vyskytují jen ve značně omezené míře. Takovými jevy je např. koncovka *-ív* v druhém pádě podstatných jmen rodu mužského, původní o-kmenová koncovka *-ích* v šestém pádě některých neživotných substantiv dnes skloňovaných podle tvrdého vzoru a používajících koncovku *-ech* (*Traktátich*), vysoká frekvence zživotňující koncovky *-ové* v nominativu maskulin neživotných či koncovka *-ami* v instrumentálu plurálu neživotných maskulin. V textu je možné narazit i na řadu slov s odlišným skloňováním oproti stavu v současné češtině. Jako nejvýraznější příklady bych zde uvedla skloňování cizích neuter zakončených *-um* (např. *evangelium*), která zůstávají nesklonná, nebo vlastních jmen zakončených koncovkou *-us*, která se chápe jako součást tvarotvorného základu. V oblasti adjektiv je jedná hlavně o adjektiva přivlastňovací, jejichž pády jsou tvořeny mnohem častěji koncovkami složenými. V hojné míře se objevují polovětné konstrukce tvořené přechodníky, pasivum či préteritum. Podobné z dnešního pohledu zvláštnosti lze nalézt u každého slovního druhu, proto už zmíním jen spojky, v jejichž repertoáru určitě stojí za pozornost spojka *an a* trojice spojek odporovacích *nýbrž*, *anobrž*, *alebrž*.

V rovině syntaxe je patrný vliv latiny, potažmo němčiny – určitý tvar slovesa často stojí až na konci věty, v nepřímé řeči se často objevuje podmiňovací způsob. Mezi podmětem a přísudkem může stát celá řada větných členů, mnohdy dokonce i vět.

Současný čtenář si jistě také musí povšimnout složitých souvětí a několikanásobných větných členů, především přívlastků a přísudků. Za zmínku stojí i postavení přívlastků. Oproti současnému úzu totiž neshodný většinou stává před jménem řídícím a shodný až za ním. Shodné přívlastky dokonce mohou být rozloženy, takže jeden stojí před a druhý za jménem, ačkoli se jedná o přívlastek postupně rozvíjející.

Nejčastějšími spojkami souřadícími jsou *a, i, ale, však, nýbrž, anobrž, alebrž*, velmi častý je postfix *-t'* vyjadřující vztah důvodový. Mezi nejvíce zastoupené spojky podřadící patří např. *poněvadž, že, jak, jakmile, aby...*

Na závěr chci zopakovat, že má práce v žádném případě není vyčerpávající, protože v textu se nachází mnoho jevů, které si jistě zaslouží pozornost, ačkoli zde nedostaly svůj prostor.

SEZNAM LITERATURY

- BAUER, A. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998.
- BAUER, J. Parataxe a hypotaxe při studiu souvětí. In: *O vědeckém poznání soudobých jazyků*. Praha: ČSAV, 1958, s. 270 - 278.
- BAUER, J. Složitě souvětí a jeho klasifikace. In *Slovo a slovesnost*, 27, 1966, s. 289 – 299.
- BAUER, J. *Vývoj českého souvětí*. Praha: ČSAV, 1960.
- BĚLIČ, J. a kol. *Malý staročeský slovník*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.
- BĚLIČOVÁ H., SEDLÁČEK, J. *Slovanské souvětí*. Praha: Academia, 1990.
- CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- ČECHOVÁ, M. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1995.
- ČERNÝ, V. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- ČERNÝ, V. *Tvorba a osobnost II*. Praha: Odeon, 1993.
- DANEŠ, F. a kol. *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987.
- ERHART, A. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2001.
- FORST, V. *Lexikon české literatury 2/ II*. Praha: ACADEMIA, 1993.
- GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2003.
- GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladby češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.
- HAVRÁNEK, B. *Vývoj spisovného jazyka českého*. Praha: SPN, 1979.
- HRABÁK, J. *Starší česká literatura*. Praha: SPN, 1979.
- JANEČKOVÁ, M. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. In *Studia Comeniana et historica*, 33, č. 69 – 70, 2003, s. 150 – 195.
- JANEČKOVÁ, M. Stylistická funkce aktuálního členění větného v počátcích české barokní prózy. In Jaklová, *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 137 - 140.
- JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý, Díl I, A – J*. Praha: Academia, 1989.
- JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý, Díl II, K – O*. Praha: Academia, 1990.
- JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý, Díl III, P – R*. Praha: Academia, 1990.
- JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý, Díl IV, S – U*. Praha: Academia, 1990.
- JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý, Díl V, W – Ž*. Praha: Academia, 1990.
- KARLÍK, P. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- KOMÁREK, M. a kol. *Mluvnice češtiny 2*, Praha: Academia: 1986.
- KOPECKÝ, M. *Nic stálého přítomného*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

- KOPECKÝ, M. *Slovesnost českého baroka*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- KOSEK, P. Interpunkce *Hory Olivetské* Matěje Tannera. In *Listy filologické*, 125, 1 - 2, 2002, s. 120 – 138.
- KOSEK, P. *Spojovací prostředky v češtině období baroka*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003.
- KOSEK, P. Stupňovací spojovací prostředky v barokní češtině. In *Listy filologické*, 130, 2007, 1 – 2, s. 61 – 87.
- KRATOCHVIL, A. *Oheň baroka*. Brno: Cesta, 1991.
- LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- NAUGHTON, J. Kontinuita spisovné češtiny v próze 18. století. In *Studia Comeniana et historica*, 25, č. 53, 1995, s. 40 – 54.
- PETRÁČKOVÁ, V. Výrazné osobnosti českého mluvnictví 16. – 17. století. In *Studia Comeniana et historica*, 19, č. 38, 1989, s. 28 – 35.
- PETRŮ, E. Poznámky k časovému vymezení a k pojmu české literární baroko. In *Česká literatura*, 53, č. 3, 2005, s. 378 – 382.
- PETRŮ, E. *Vzdálené hlasy*. Olomouc: Votobia, 1996.
- Příruční slovník jazyka českého, Díl I*. Praha: Státní nakladatelství, 1935 – 1937.
- Příruční slovník jazyka českého, Díl II*. Praha: Státní nakladatelství, 1937 – 1938.
- Příruční slovník jazyka českého, Díl IV, Část 2*. Praha: Státní nakladatelství, 1944 – 1948.
- STICH, A. O počátcích moderní spisovné češtiny. In *Naše řeč*, 74, 1991, s. 57 - 62.
- ŠTEJER, M. V. *Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti*. Praha: AKROPOLIS, 2001.
- ŠLOSAR, D., VEČERKA, R. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Praha: SPN, 1972.
- VÁLKA, J. *Česká společnost v 15. - 18. století II. Pobělohorská doba. Společnost a kultura manýrismu*. Praha: SPN, 1983.
- VAŠICA, J. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995.
- VAŠICA, J. *Eseje a studie ze starší české literatury*. Opava: Tilia, 2001.
- VILIKOVSKÝ, J. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný, 2002.
- VILLARRI, R. (ed.). *Barokní člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- VINTR, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. In *Listy filologické*, 121, 3 – 4, 1998, s. 341 – 346.
- WRIGHT, J. *Jezuité. Misie, mýty a dějiny*. Praha: BB/art s.r.o., 2006.

DIPLOMOVÉ PRÁCE

ADAMCOVÁ, L. *Jazyková analýza barokního textu*. České Budějovice: PF JCU, 2007.

SLAVÍČKOVÁ, L. *Srovnání dvou kázání z doby pozdního baroka*. České Budějovice: PF JCU, 2007.

INTERNET

http://64.233.183.104/search?q=cache:g8SCM50559gJ:www.phil.muni.cz/cest/lide/pleskalova/CJBA13_Barokgram.rtf+ji%C5%99%C3%AD+konstanc&hl=cs&ct=clnk&cd=2, 20. 4. 2008.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Gotick%C3%A9_p%C3%ADsmo, 12. 3. 2008.

<http://www.dejepis.com/index.php?page=000&kap=012&pod=1>, 20. 4. 2008.

<http://pdf.uhk.cz/kcjl/dokumenty/%C4%8Ce%C5%A1tin%C3%A1%C5%99/16/%C4%8De%C5%A1tin%C3%A1%C5%9916-5.pdf>, 20. 4. 2008.

<http://ucjtk.ff.cuni.cz/publikace/34-99/kobl.htm>, 20. 4. 2008.